

B. 870

Geograhwī õpetus

walla koolidele.

Wenektelest E. A. Lebedew'i ja S. S. Puzõikowitsch'i järele

wäljaannud

J. Jung.

ГЕОГРАФІЯ

ДЛЯ СЕЛЬСКИХЪ УЧИЛИЩЪ.

Составилъ по руководству Е. А. Лебедева и О. О. Пуцыковича

И. Юнгъ.

Tartus 1892.

Trükitud K. Mattiesen'i kooluga.

3.870

Geograhwī õpetus

walla koolidele.

Wenekeelest G. A. Lebedew'i ja F. F. Puzõikowitsch'i järele

wäljaannud

J. Jung.

ГЕОГРАФІЯ

ДЛЯ СЕЛЬСКИХЪ УЧИЛИЩЪ.

Составилъ по руководствамъ Е. А. Лебедева и О. О. Пуцыковича

И. Юнгъ.

Tartus 1892.

Trükitud R. Mattiesen'i kooliga.

Дозволено цензурою. — Дерптъ, 8-го іюня 1892 г.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

54569

G e s s ö n a.

Et meie tänised geograhwī õpetuse raamatud wāga lūhi-
kesed on, ehk aga ainult geograhwī n i m e d e g a täidetud, siis
jätawad nad m a a d ja r a h w a d kooliõppijatele hoopis tund-
mata. Dmmeti on meil Wene maad ja rahwast tarwis täie-
malt tunda. Siis räägiwad mõned weel meie maa w a n u s t
k o h t u t e s t , kuna meil nüüd u u e d k o h t u d sisse on seä-
tud, mis mina eesseiswa raamatusse olen ülesse wõtnud. —
Euroopa Wenemaa kirjelduse olen ma G. M. Lebedew'i järele,
ja Siberi ja muunde maade kirjelduse S. S. Puzõikowitsch'i
järele wõtnud, ja nõnda õppijat Wene maa ja rahwaga tut-
wustanud. Ka kodumaa tundmine on nõnda täiendatud, et
felleks enam muid õpetuse raamatuid tarwis ei ole. Uus on
fiin raamatus, et Weneriigi kirjeldus ühelhoobil Euroopast ja
Aasiast läbi lähäb ja siis alles teised Euroopa naabrid ja riigid
— selle järel ka Aasia — ette tulewad. Ka muud maad ja
rahwad on õppijale enam tutwaks tehtud, aga wāhām geo-
grahwi nimedega koormatud. Et kõiki seda õppija käest tarwis

küfida ei ole, on ifigi mõista, aga mis tarwis küfida, seda teab kooliõpetaja ifigi ülesse leida; sellepärast ei ole ma neid küsimisi mitte ette kirjutanud, nagu Puzdikowitsch seda teeb. Nimes Wenemaalt olen ma kõik Benefeeles kirjutanud, sest et meil ka Benefeele kaartid saawad olema.

A b i a s, Juuli kuul 1891.

Wälja andja.

A.

Üleüldine õpetus maailmast.

МИРОВОДЕНІЕ.

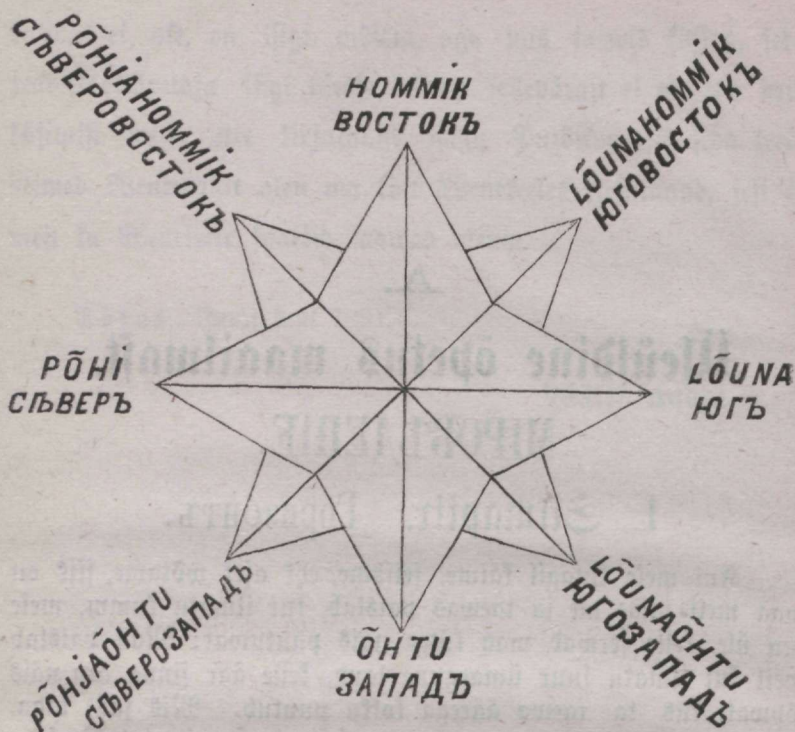
I. Silmapiir. Горизонтъ.

Kui meie kufagil käime, seisame, ehk aset wõtame, siis on maa meil jalge all ja taewas paistab, kui ilmatu kumm, meie pea üle, kelle serwad maa külge näis puutuwat: Maa paistab meil kui ilmatu suur ümargune laud, kelle äär sinna ära näis lõpwat, kus ta taewa äärega kokku puutub. Mis jääb taga, ei ulata meie film enam nägema, sellepärast nimetatakse seda ümargust piiri **filmapiiriks**.

II. Silma kaared. Страны свѣта.

Kui meie oma seisukohal lagedal filmad otse sinna poole pöörame, kufst päike hommikul*) ülesse tõuseb, siis saab meie **filmapiir** esiteks neljaks pea ilmakaareks ära jautatud. Silma ees on meil **hommiku kaar**, paremal käel **lõuna kaar**, otse selja taga **õhtu kaar**, ja pahemal käel **põhja kaar**. Pääle nende kaarte on nende wahel weel neli pea kaart, keda **lõunahommiku**-, **lõunaõhtu**-, **põhjaõhtu**- ja **põhjahommiku**-kaarteks nimetatakse, kuidas järgmine kaare kodarif näitab:

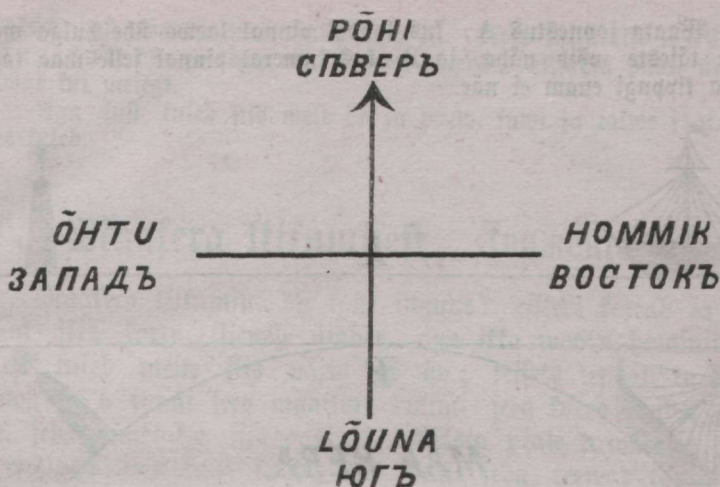
*) Nõimelt kewadisel ja sügisel pöörapäewal 9. Märtsil ja 9. Septembril.

Hommitu kaart nimetatakse ka **ida - kaareks** ja õhtu kaart **lääne kaareks**, aga rahwa suus enamiste **weši kaareks**, sest et õhtu kaare tuuled enamiste wihma toowad. Need kaared ehk filmaring jautatakse 360 jauks ehk graadiks ($^{\circ}$): hommitust lõuneni 90° , lõunast õhtuni 90° , õhtust põhja 90° ja põhjast hommituni 90° .

Tä h e n d u s. Üleweel seisaw kaare kodarit näitab, kuidas siis kaared seisawad, kui meie oma filmadega otse hommitu poole waatame. Aga kui maa kaarti ilal paberi peale tehakse, siis seisab ikka **põhi** wastu ülemist lehe otsa ja lõuna wastu alumist lehe otsa, hommit paremal ja õhtu pahemal kael; nii kui järgmine kompas näitab. **Kompas** on üks magneedi nõel, mis keripuu wiisti teise terawa nõela otsa pantud, kellel üks ots ikka põhjas ja teine lõunas seisab.

Kui meie koolitoas filmad päewatõusu poole pöörame, siis teame meie, mis sugune sein hommitu pool, mis sugune õhtu pool, mis sugune lõuna pool ja mis sugune põhja pool on, ja mis sugusest seinast

uks wälja lähäb. Läheme meie uksest wälja, siis teame, filmi päewa tõusu poole hoides, mis sugune talu, küla, wald ehk linn meil kellegi kaare pool naabrus on. Dmmeti ei ulata meie film tasase maa peal mitte enam üle 7—8 wersta kaugusele nägema, sest et maa ja taewa äär kokku näis puutuma, ehk meie küll teame, et seal taga weel külasid ja talusid, metsasi ja mõisid küllalt on. Ißigi mere ääres seis-tes näeme kaugelt tulewa laewa mastide ülemist otse kõige esite, ja kui lähemale jõuab, siis terwet laewa: kust see tuleb? Sest annab seletust

III. Spetus maailma kujust. О ВІДЪ ЗЕМЛИ.

Et meie film mõne wersta maa taga enam ei ulata nägema, nagu kataks taewa äär meie filmapiiri eest kinni, tuleb sellest, et meie maa keha **iümmargune** on kui **fera**, ümbert mõõda 5400 penik. jäme. Oleks maailma pind loodis tasane, siis wõiksime wäga kaugele näha, aga et ta pind kumerik on, siis jäewad kõik kaugemal seisawad kohad meist nagu mäe külje tahta, keda kül siis ka kaugemalt wõib näha, kui mõne kõrge puu, torni wõi mäe otsa ronitakse. Sõidame meie Tallinnasse, Tartusse ehk Riiga, siis paistawad kõrged peenikesed tornide otsad meile ifka kõige esite filma, ja ligemale jõudes kirikud ja kõik terwe linn. Niisama on ka lugu kaugelt mere pealt tulewa laewaga.

Waata joonestus A, kus loobis pinnal laewa ühe hulga maa taffa täieste wõib näha, ja B, kus kumeral pinnal selle maa taga laewa tippugi enam ei näe.

Sellest näeme **eisteks**, et maailma keha kera sarnane ümargune on.

Teisiks, kui põhja poolt lõuna poole minnakse, siis kaowad põhjapoolsed taewa tähed aegamööda ära ja uued tähed tulewad lõunapoolses taewas ilmsiks. See on tunnistus et meie maapind ümargune on. Nii on ka lugu, kui hommiku poolseid ja õhtu poolseid maid tähele pannakse, et päite igas kohas mitte ühel ajal ülesse ei tõuse: meie juures tõuseb ta tund aega warem, kui Saksja maal.

Kolmandaks on mitu korda hommiku poolt õhtu poole wälja mindud ja teiselt poolt tagasi tulnud, ja nõnda ümber maa kera käidud.

Neljandaks on kuu warjutamiste juures näha, et meie maa ümargune on, sest et ümargune wari temast kuu peale langeb.

Wiiendaks on ka kõik teised ilma kehad ehk tähed taewa lautuses ümargused. Sellepärast ei ole meie maakeral ei äärt ega piiri.

Et maa kera pealt ükski eluta asi ega elus loom ära ei wõi kukkuda, tuleb sellest, et temal suur külgitõmbamise jõud on, mis kõik enese külgi kisub ja kedagi lahti ei lasse, et selle kera peal igalpool inimesed wõiwad elada ja liituda, et kül nende jalapõhjad teine pool

maatera just vastu meie jalapõhju on. Meid kutsutakse w a s t u -
j a l g n i k u t e k s, — aga nad tunnawad endid niisama püsti ülel
elawat kui meiegi.

Aga kust tuleb siis meie õõ ja päew, suwi ja talwe j. n. e.?
See tuleb

IV. Maatera liikumisest. Движеніе земли.

Maatera liikumine on kahe sugune: esiteks keerab ta 24 tunni sees korra iseenese ümber, aga ikka vastu hommikut; sellest tuleb meile siis päew ja õõ; teiseks lendab ta 365 päewa ja 6 tunni sees maailma ruumi sees korra ümber päikese, seda nimetatakse siis aastaks. Masta peale arwatakse 365 päewa, aga need kuus tundi, mis peale seda, teewad iga nelja aasta takka jälle ühe päewa, mis siis Kuuunla kuu wiimse otja pannakse, mida aastat siis 366 päewaga **liiapäewa aastaks** (високбренный годъ) nimetatakse. Maateral on kaks punkti, mis tema ümberkeeramise juures kõige wähem liiguwad. Kui meie näituseks juka warda lõnga kerast läbi pistaksime ja teda warda peal ümber keerutaksime, siis weerewad need kohad, kust warda otjad wälja käiwad, kõige wähem ümber. Meed kohad nimetatakse maa keral **nabadeks** (полюсы), üks **põhja naba** (сѣверный полюсь) ja teine **lõuna naba** (южный полюсь). See joon, mida meie maa keral ühest nabast teise, nagu warda läbi kera mõtleme, nimetatakse **maateljeks** (земная ось), mille läbimõet 1713 penik. on. Maatera lendab oma raskuse jõuga läbi maailma ruumi, aga päike hoiab teda oma külgi tõmbamise jõuga finni, et ta mitte metsa ei jookse, waid kui paela otjas, ühe natukese pikerguse ringi päikese ümber teeb, nii kui järgmine joonestus teise lehe külje peal näitab.

See maatera tee on 132 miljoni penikoormat pik, nõnda, et maa igas sekundis $4\frac{1}{2}$ penik. edasi lendab.

Maatelg (земная ось) ei seisja oma tee peal mitte otse kõhe winkles päikese wasta, waid kaunis wiltu ($23\frac{1}{2}^{\circ}$). (Waata teise lehe külje peal pilt). Sellest siis tuleb, et pool aastat lõunapoolne ja teine pool aastat põhjapoolne maa kera pool enam päikese poole on pöördud ja sojendatud. Sellest wiltu seisemisest tuleb ka aasta aegade ja päewade pikkuse muudatus. Kewadisel pööripäewal, 9. Märtsil, langewad päikese jooned kest maawõõ kohas otse pea lakke, siis on

Päike isi ei tõuse ega lähä looja, nagu meie seda filmaga näeme, waid tema tõus ja loojaminek tuleb maafera ümber keeramisest, kes 24 tunni sees korra enese ümber pöörab, aga meie pikad ja lühikesed päewad, ja soojad ja külmad ajad tulewad tema päikese ümber lendamisest tema ringtee peal, nii kui eespool seletatud sai.

Päike ei ole siis muud, kui üks kinnistäht, kessel oma walgus on. Räägime sellepärast ka teistest

VI. Tähtedest. ЗВѢЗДЫ.

Tähed, mis taewa laotuses näeme hiilgawat, on nelja seltfi:

1. **Sinnistähed** ehk päikesed (неподвижные звѣзды), nagu meie päike, kessel oma walgus on, ja ilma näha paigal seisawad. Neid on arwamata tuhandid ja meilt ilmotjata kaugel. Kõige lähem neist päikese järele on meist enam kui $4\frac{1}{2}$ billioni penik. kaugel.

2. **Rändajad** ehk liikuwad tähed (планеты), kessel omal walgust ei ole, waid seda päikese käest saawad. Nad keerawad wastu hommitut isieneeste ümber ja rändawad pikerguste teede kaudu päikese ümber. Tänini on neid üle 200 taewa laotuses leitud. Neist on kahelksa suurt: päikesel kõige ligidam on **Merkuur**, siis **Weenus** ehk meie loidu= ja ehataht, siis meie **Maa**, siis **Mars**, **Jupiter**, **Saturn**, **Uranus** ja **Neptun**. Teised kõik on wähamad ja nime=tatakse ühe nimega **Asteroidid**.

3. **Kuud** ehk **kaaskäijad** (лунны или спутники), kessel ka ise walgust ei ole, aga oma walguse päikesest saawad. Nad on rändaja tähtede kaaskäijad, keerawad iseeneste ümber ja käiwad oma rändaja tähe ümber, ja rändawad nendega ühes päikese ümber. Meie **Maal** on üks **kuu**, on maast 50 korda weiksem ja 51,000 penik. meist kaugel. Kõigil rändajatel tähtedel kuusid ei ole, aga Jupitril on neid 4, Saturnil 8, Uranusel 6 ja Neptunil 2. Rändajad tähed hoiawad oma ümber käijad kuud oma kinnitõmbamise jõuga kinni et nad mitte metsa ei lähä, waid nende ümber endid keerutawad.

4. **Sabaga tähed** (кометы). Nende ümber on nagu udu farnane kest ja pit saba, mis päikese poolt ära on pööratud ja sagedaste wäga pikalt taewa al paistawad. Mõned neist on ka ilma sabadeta. Nende teed on wäga pikergused ja käiwad rändaja tähtede teedest läbi; päike seisab enam nende tee teise otja sees. Päikese ligi jõudes rändawad nad seda rutemini ja lähawad siis jälle lõpmata kauguste sisse tagasi. Et need suured ilma lehad ilma ruumis üks=teisi ka wähest warjutawad, siis räägime ka

VII. Päikese- ja kuu varjutamisest.

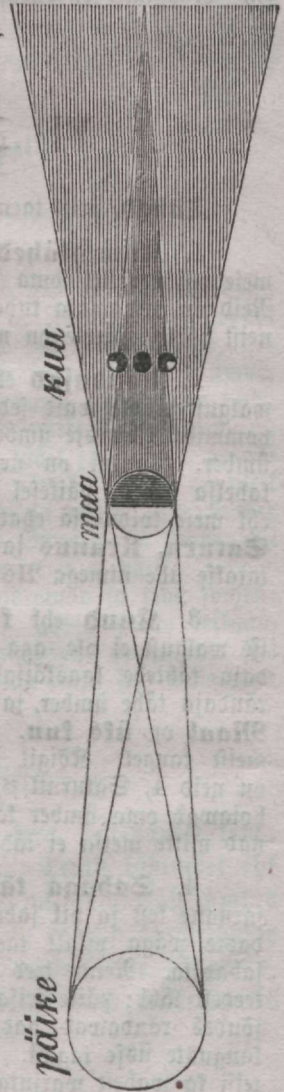
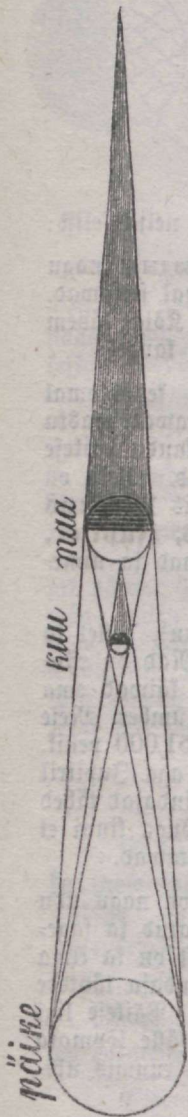
Затмѣніе солнца и луны.

Kuu läib 28 päewa sees korra ümber maakera. Kui ta oma tee peal päikese ja maa wahela jõuab, siis on tema walgustamata

külg meie pool ja walgustud külg päikese pool; ta jääb just päewa aeg taewa. Läheb ta natuke õhtu poole edasi, siis paistab temast õhtul üks kitsas sirbikene, teda siis **nooreks kuuks** (новолу́ніе) kutsutakse; nädali pärast seisab ta õhtu pool maa tera kõrvas ja on täieste pool temast walgustatud, siis kutsutakse teda **esimeseks weerandiks** (первая четверть); jälle nädali pärast on tema maakera taha jõudnud, kus ta täieste walgustatud **täiskuuks** (полнолу́ніе) hüütakse; nädali pärast on ta hommiku poole maa tera kõrva jõudnud, kus tema hommiku poolne pool walgustatud on, millal ta **wiimseks weerandiks** (последняя четверть) nimetatakse; nädali pärast on ta jälle päikese ja maa tera wahela jõudnud ja ta walgustamata külg on maa pool.

Kui kuu sellel ajal sihtis päikese ja maa wahela juhtub, siis katab tema kas jaolt ehk hoopis päikese kinni ja seda nimetatakse **päikese varjutamiseks** (затмѣніе солнца), nii kui joonestus paremal käel seda näitab.

Nõnda varjutab kuu kesket päikesest, mille varjutamine muul ajal ette ei tule, kui kuu wahela aeg ehk noore kuu ajal, kus kuu maa ja päikese wahel on.

Kui aga maafera päikese ja kuu wahese sihti juhtub, siis **warjutab maafera kuud** (затмение луны), mis iial muul ajal ei wõi sündida, kui täie kuu ajal, nii kui eesseisaw joonestus paremal käel seda näitab.

Soonestus näitab kuud kolmes seisukorras: keskel täielist warjust, kumbagi ääre peal, kuidas teda hommiku- ehk õhtupoolt küljest saab warjutatud.

VIII. Maafera kliima-wööd wõi zoonid.

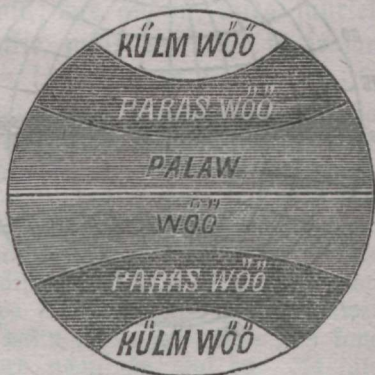
ПОЯСЫ ЗЕМЛИ.

Maafera pind on oma soojuste ja külmuise (kliima) järele, wiide wöösse wõi zooni jagatud.

Esiteks seisab **palaw wöö** (жаркий пояс) maawöö ümber, mis $23\frac{1}{2}^{\circ}$ põhja poole ja $23\frac{1}{2}^{\circ}$ lõuna poole maawööd ulatab, kus kummagil pool **päewapööri** joon on. Päew ja öö on seal peaaegu alati ühe pikkune, ja igawene palawus ja suwe, ühe ainsa suure wihma ajaga.

Teiseks ja kolmandamaks on $23\frac{1}{2}^{\circ}$ põhja- ja lõuna pool maawööd kuni $66\frac{1}{2}$ graadini, see on päewa pööri joontest kuni nabade- ehk külma jooneni **parajad wööd** (умеренные поясы), kus **lewade, sulvi, sügise** ja **talu** ette tulewad. Mida enam naba joonte pool keegi koht seisab, seda külmem ja pikem on seal tali, mida enam päewa pööri joonte pool, seda lühem külma aeg, kus ka päewa ja öö pikkuse wahel suurt wahet ei ole. Mida enam nabajoonte pool, seda suuremaks lähäb päewa ja öö pikkuse wahet.

Neljandaks ja wiitendaks on põhjanaba ja lõunanaba ümber **külmad wööd** (холодные поясы), mis põhjatipust maawöö poole $23\frac{1}{2}^{\circ}$, see on $66\frac{1}{2}$ graadini ehk nabajooneni ulatawad. Säl on peaaegu igawene tali; suwe kestab aga

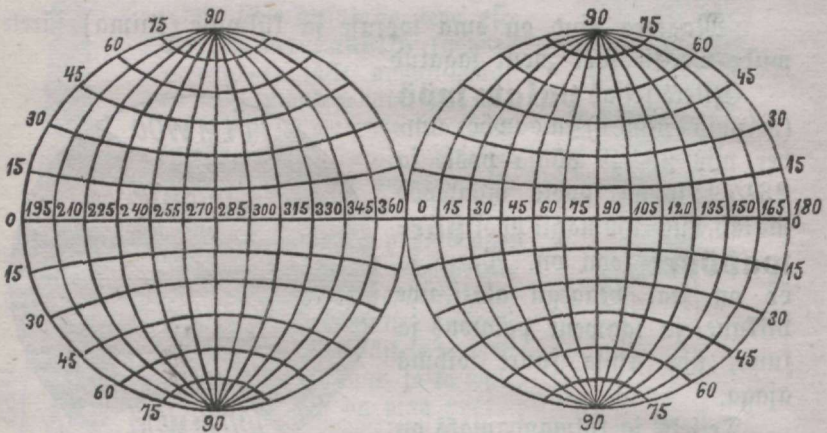

mõne nädali ja kevadet ega sügiset ei ole olemasgi. Naba-
joonte juures ($66\frac{1}{2}$ laiuse graadi all) on kõige pikem päev
24 tundi, aga nabade otsas 6 kuud pik.

IX. Maakera sibilid ja jooned.

Меридианы и параллельные крүги.

Maakera pind on mõttes pikkuti ja risti sibilidega ära
jagatud. Need sibilid ja jooned on maa kera kujude peale sel-
geste ülesse tähendatud. Maakera kujud on kas ümargused

kerad, kuhu peale kõik mered ja maad ülesse on maalitud, ja
gloobuseks (глобусъ) kutsutakse, ehk tehakse **kaks poolt-
kera** tasase pinna peale, keda **planigloobuseks** (плани-
глобусы) hüütakse. Nende sibilide abil on võimalik maakera
peal igat kohta vieti tähendada.

Sibilide hakatus, võetakse põhja ja lõuna nabast ehk kabe maa-
kera telje otsast, mille wahel 180^{nesse} jakku ehk graadi jagatakse. Kest
nende kabe naba wahel kohas on kest **maavöö** ehk **poolitaja**
(Экваторъ), kust kumbagi naba juurde 90 graadi on, nõnda ka teine
pool kera ühest nabast teise. Nüüd tõmmatakse kest maavööst, kuni
kumbagi nabani, 90 silti, nõnda et iga sibi wahel üks graad on.
Need sibilid kutsutakse **laiuse sibilid** ja **graadid** (градусы). Mida
kaugemale nad maavööst lähewad, seda lühemad nad on. Iga graadi
ehk sibi wahel on 15 penikoormat.

Pikkuse sihid (меридіаны) on need, mis põhja nabaist risti üle maavöö lõuna nabani tõmmatakse, keda ka **lõunasihitideks** (**meridianideks**) kutsutakse. Nende sihtide all on igas kohas maa-fera peal ühesugune päewa aeg. See siht, mis Ferro saarest mööda läheb, nimetatakse 0 meridianiks. Sellest tõmmatakse hommitu poole 180 ja õhtu poole 180 sihti, kelle igaühe wahje maavöö kohas üks graad ehk 15 penik. lai on, aga kumbagi naba otsas lähawad nad nõela otsa augu tippu kokku. Pikkuse sihid Ferro saarest õhtu poole nimetatakse **läänepikkuse-** ja hommitu poole **idapikkuse sihtideks**. Kohtade kaugus 0 meridianist kutsutakse **geograhwilise pikkuseks**.

X. Maafera pinnast.

О повѣрхности земнаго шара.

Maafera pind on 9,260,000 □ penikoormat suur, millest ligi kolm jagu, 6,380,000 □ penik., wee all on, mida suurteks meredeks ja okeaanideks kutsutakse, mille wesi tibe ja soolane on; neljas jagu tema pinnast on kuiwa maad, ligi 2,400,000 □ penik. Merede sees on ka tuhanded suuremad ja vähämad saared, kellest mõned mägised ja mõned tasased on, mõned puhas kiwi. Kuiwa maa pind on jaolt mäGINE ja orgline, ja jaolt tasane maa. Tasase maa pind on jälle mitmesugune: sääl on musta mul- laga põllu maad, kus wili kaswab, heina maad, kus rohi kaswab, laaned ja metsad, pehmed ja wedelad sood, sambsla rabad, kuiwad kõrbed, rohilaaned, tuisstaja liiwa wäljad ja puhtad kaljupõhja maad. Ka on kuiwail mail tuhandete kaupa suuremaid ja vähemaid järwest, kellel mage wesi on, aga on ka palju nende seas, kelle wesi kange soolane on, et neil suwel soola kord, nagu jäe, peal on. Ka tuleb mägedest ja lagedast maast lõpmata palju hallikaid wälja, kellel puhas mage wesi on, aga on ka palju neid, kes tulist wett wälja teedawad, kelle wesi soolane ehk hapu, raud ehk weewli maoline on. Ka ajawad palju mägesid tuld, sula kiwi, tuhka, tulist wett, pori ja auru wälja. Sõed, mageda weega, algawad hallikatest ja järwedest, ja wiiwad ülearu wee, mis lumest ja wihmast tuleb, meredesse.

XI. Maailma maad ja mered.

Части суши и воды на земномъ шарѣ.

Mii kui enne räägitud, on ligi $\frac{3}{4}$ maafera pinda wee all ja $\frac{1}{4}$ on kuiwa maad. Suuri kuiwa maa tükke kutsutakse

Kindlaks maaks (материкъ), weiksid **saarteks** (острова).
Kindel maa jaotakse wiide jalku:

1. Aasia	820,000	□ penif.
2. Ahwrika	544,000	"
3. Giroopa	180,000	"
4. Ameerika	750,000	"
5. Austraalia	160,000	"

Kõiki wet maakera pinnal jaotatakse maa wõbde ja suurte maatükkide sisse ulatamise järele ka wiieks **maailma mereks** ehk **okeaniks**:

1. **Põhja-Jämeri** (Сѣверный Ледовитый океанъ), põhjanaba ümber on 200,000 □ penif. suur.

2. **Lõuna-Jämeri** (Южный Ледовитый океанъ), lõunanaba ümber on 350,000 □ penif. suur.

3. **India-okean** (Индийский океанъ), Aasia, Ahwrika ja Austraalia wahel 1,315,000 □ penif. suur.

4. **Atlandi-okean** (Атлантический океанъ), Ameerika, Giroopa ja Ahwrika wahel. Puutub Põhja- ja Lõuna-Jämerega kokku. 1,635,000 □ penif. suur.

5. **Suur- ehk Waike-okean** (Великий океанъ), Ameerika, Aasia ja Austraalia wahel 3,300,000 □ penif. suur. Puutub Põhja- ja Lõuna-Jämerega kokku.

Suuremad mere käärub, mis maa sisse ulatawad, nimetatakse **lahtedeks** (заливы), weiksemad, kui nad sügawad on, **ladamateks** (гавани). Kitsad pikad mere nulkad **silmadeks**. Kitsad pikad maa nulkad, mis merde ulatawad, nimetatakse **poolsaarteks** (полуострова), kui weiksed, siis **ninadeks** ehk **maaneemideks** (мысь). Kitsas maa kase mere wahel hüütakse **maakitsuseks** (перешеекъ).

Tähele panemise wäärt on mere peal weel mere **tõus** (приливъ) ja **mõõn** (отливъ); iga päew **tõuseb** ja **langeb** weel ranna kohas kaks korda, mis kumbagil korral kuus tundi kestab. See arwatse kuu ja päitese külgi tõmbamise wäest tulewat.

XII. Suimeste seltsidest. О рѣссахъ.

Üle kõige maailma arwatakse maa pääl ligi 1400 miljoni inimest elawat. Ka need arwatakse wiit seltsi olewat:

1. **Kaukaasuse** ehk **walge jugu** (Кавказская рессá), mis Euroopas, Shtu-Asias, Põhja-Ahwrikas, Austraalia ranna maades ja Ameerikas elab. Reid on umbes 540 milj.

2. **Mongoli** ehk **kollaka karwa jugu** (Монгольская рессá), mis Põhja- ja Kesk-Asias ja Lapumaal elab, umbes 570 miljoni.

3. **Moora** ehk **Nieegri jugu** (Нéгрская рессá), **musta karwa ihuga**, elab Ahwrikas ja ka Ameerikas, kuhu wiimsesse nad wiidud on; umbes 240 miljoni.

4. **Ameerika selts** ehk **Judiaanlaste jugu** (Американская рессá), **punase wase karwa ihuga**, elawad ainult Ameerikas umbes 20 miljoni.

5. **Malaii selts** (Малайская рессá), **pruuni ihu-
karwaga**, elab Austraalia maal ja Asia lõuna poolsete saarte peal; umbes 30 miljoni.

Pagana usu inimesi arwatakse umbes 860 miljoni oewat, ristiusulisi umbes 370 miljoni, Juutisi 7 miljoni ja Mohamedi usulisi 160 miljoni.

B.

Wiies maailma jaust.

ПЯТЬ ЧАСТЕЙ СВѢТА.

I. Euroopa maa. Евро́па.

Suur 180,000 □ penikoormat, 303 miljoni inimesega, ja seisab ida maakera poole põhjapoolse jau peal parajas wõös wõi zoonis. Inimeste arw on peaaegu wiies jagu kõigist maailma inimestest, ehk see maailma jagu teistest küll kõige wähem on. Inimesed on peale Türlaste ja Juutide kõik risti usku: ewangeeli usulisi 70 milj., Greeka õigeusulisi 80 milj. ja Rooma katoliku usulisi 145 milj.

Rahwa sugude järele on: Germaanlasi 90 milj., Romaanisi 95 milj., Slaawlasi 85 milj., Soome sugu 20 milj., siis weel Leedulud, Keltid, Türglased, Juudid ja Mustlased.

Ciropa piirid on: Hommiku pool: Uurali mäed (Уральскія горы) ja Uurali jõgi, mis Kaspia merde jõokseb.

Lõuna pool: Kaspia meri (Каспійское море), Kaukaasia mäed (Кавказъ), Must meri (Чёрное море), Konstantinopoli merekitsus (проливъ), Marmora meri, Wahe meri (Средизёмное море) ja Gibraltar mere kitsus.

Õhtu pool: Atlandi meri, Inglis kanaal Prantsuse- ja Inglismaa wahel, Põhja meri, Suur- ja Weikene Belt Taani kuningriigis, mis Põhja merd Lääne merega ühendawad, siis Lääne meri (Балтійское море), Riia (Рижскій), Soome (Финскій) ja Potni (Ботнйческій) lahtega (заливы).

Põhja pool on üksi Põhja- Jäemeri Walge mere (Бѣлое море) lahtega Ciropa piirikõs.

Ciropa riigid. Государства въ Европѣ.

Wene Keisririik. Россія.

Wene riik on kõige suurem riik maailma peal, sest enam kui kuues jagu kõigest maailma maast on tema päralt. Üksi Ciropa jaust, mis kõiki hommikupoolist Ciropat täidab, on 98,000 □ penik., ja Aasia jaost 302,000 □ penik., summa 400,000 □ penik., ja inimesi üle 100 miljoni.

Weneriigis on ligi 100 sugu rahwast, kellel igal ühel oma isti keel eht keele murre on. Neist on kõige enam Wene rahwast, siis Soomlased, Poolakad, Sakslased, Juudid, Lätlased, Tsehlased j. n. e. Kõige rohlem on neid Greeka (Wene) õiget usku, siis katoliki usulisti Poola maal, ewangeeli luteruse usulisti Balti maal, Mustamere ranna maades ja Wolga jõe ääres. Lõuna ja Hommiku pool ka Muha-meedi usulisti, ja Põhja pool ja Kaukaasias paganaid.

Piirid Ciropas (границы въ Европѣ): Põhja pool: Põhja-Jäemeri; Hommiku pool Uurali mägi Siberi maaga ja Uurali jõgi; Lõuna pool Kaspia meri,

Kaukaasia mäed, siis Must meri ja Türgi riik, siis Pruti jõgi, Rumeenia ja Austria; **Shtu pool** Preisi riik kuni Polangenini. Polangenist mööda Balti meri, Torneo jõgi vastu Rootsi ja Norwégi piiri, kuni Warangi mere kääruni Põhja-Zäemeres.

Tähtsamad saared ja poolsaared. (Замѣчательные острова и полуострова). **Krimmi poolsaar** (Крымъ) **Musta meres**, **Koola poolsaar** Zäemeres, **Kuresaar** (Эзель), **Hiiumaa** (Даго), **Ruhnu**, **Rihnu** ja **Alalandi saared** Vääne meres, **Nowaja Semlja** ja **Terawmägede saarestik** Põhja-Zäemeres.

Tähtsamad järved. (Замѣчательныя озера). **Laadoga** (Ладожское), **Onega** (Онежское), **Peipsi** (Чудское озеро) ja **Wõrtsjärv**.

Jõed. (Рѣки). **Petschora** ja **Dwiina** (сѣверная Двина) jooksewad **Põhja-Zäemerde**. **Laadoga järve** jooksewad **Wuoksa**, **Swir** ja **Wolchow**. **Vääne merde**: **Neewa** (Нева) jõgi **Laadoga järvest**, **Narooma** Peipsi järvest, kuhu sisse **Ema**, **Wõhandu** ja **Weliikaja** jooksewad. **Kunda**, **Brigitta**, **Keila**, **Kasari** ja **Pärnu jõgi**; **Salatši jõgi** Burtniku järvest; **Koitwa** ehk **Ma**, **Niia-Düüna** (западная Двина), **Miitawi-Ma** ja **Windawi jõgi**; **Njemeni** ja **Weikseli** jõed, mis Preisi piiri sees merde lähawad. **Musta merde** lähawad: **Dnjester** (Днѣпръ) ja **Dnjebr** (Днѣпръ), **Bereesina** ja **Priipeti** harudega, ja **Kuubani jõgi**. **Masowi merde** lähab **Donni** (Донъ) jõgi **Donetši** haruga. **Kaspia merde** lähawad: **Wolga** (Волга) jõgi, **Oka** (Ока) ja **Kaama** (Камá) harudega. See on kõige suurem ja tähtsam jõgi Wenemaal, keda ka „Wolga emaks“ hüütakse. Wäga palju kaupa weetakse selle peal edasi ja tagasi. Tema põhja poolne haru on Onega ja Laadoga järvedega kanalite läbi ühendatud. Wiimaks jooksewad veel **Ural** ja **Teeref Kaspia merde**.

Mäed. Горы. Kõige suurem on **Uraal-Mtai** mäesalg, mis põhjast kuni lõunasse Euroopa maad Aasiast lahutab. Säält kaewatakse kulda, hõbedat, platinat ja muid metallisi. Siis on **Kaspia mäed** Musta mere ja Kaspia

mere wabel, kus **Kasbet** ja **Elbrus** kõige kõrgemad tipud on. Siis on veel **Ararati** mägestik wastu Perfiat ja **Waldai** mäed Nowgorodi ja Iweri kubermangudes nimetamise väärt. Muidu on Wenemaa oma looduse poolest enamiste madal ja tasane.

Kliima. Климатъ. Et Weneriif 77da põhjalaiuse graadist kuni 38 graadini lõuna poole ulatab, siis ei wõi seal ilm wõi kliima igalpool mitte ühesugune olla. Põhja pool kuni 57° on maa enamiste wäga külm, kannab pisut wilja ja seisab suuremast osast soode, rabade ja metsade all. Lõuna pool ja Mustamere ranna mail kaswawad juba wiina ja wiigipuud wäljas, kui ka muud soojamaa kaswud.

Maa saagid. Произведенія. Põhjapoolsis maades on ehituse ja põletuse puud, kalad ja kallid kasuka nahad; hommiku pool kivi söed, sool, raud, wask, kuld, hõbe, platiina ja ehituse puud; Kesk-Wenemaal wili, rasw, nahad; õhtupool kanepid, linad, linaseeme, willad, rasw, wili, kalad.

Weneriigi walitsuselik jaotus.

Административное раздѣленіе Россіи.

Walitsuse piirkondade järele jaotatakse Weneriif wiide pea jausse: 1) **Ciroopa Wenemaa isi**, 2) **Sooime suurwürsti maa**, 3) **Kaukaasia maa**, 4) **Siberi maa** ja 5) **Kesk-Maasia maa**.

Ciroopa Wenemaal on 59 kubermangu, 1 isiwalitsuskond ja 5 isiwalitsejat linna. Soome suurwürsti maal on 8 kubermangu, 4 isiwalitsus tonda ja 1 sõjawalitsuse ringkond. Siberis on 4 kubermangu, 4 isiwalitsuskonda ja 1 sõjawalitsuse koht. Kesk-Maasias 8 isiwalitsuskonda, 1 sõjawalitsuse ringkond ja 2 sõjarahwa walitsuse kohta.

Dma loomuse ja inimeste elamise järele jagatakse Ciropopa Wenemaad järgmiste jagudesse: 1) Baltimere maa, 2) Põhjapoolne Wenemaa, 3) madal maa, 4) Kesk-Wenemaa ehk wabrikute ja käsitööde ringkond, 5) mäetööde ringkond, 6) mustamulla maa, 7) rohklaante ehk steppide maa; Maasias, 8) Taga Kaukaasia maa, 9) Siberi maa, 10) Kesk-Maasia maa.

1. Balti maa

ühendab eneses Cesti- ja Lätimaa, Soome suurvürsti maa ja kubermangud Peeterburi, Nowgorodi ja Pihkwa.

Прибалтійскій край заключаєть въ себѣ Эсто-Латышскій край, Великое Княжество Финляндское, губерніи: С.-Петербурзьскую, Новгородскую и Псковскую.

Cesti-Lätimaa ringkonnas on kubermangud: **Cesti, Liivi ja Kuura.**

Эсто-Латышскій край состоитъ изъ губерніи Эстляндской, Лифляндской и Курляндской.

I. Эстляндская губернія.

Cesti maa ehk **Talinna kubermang** on 356 □ penik. suur, kus 376,778 inimest elavad. Maapind on enamiste tasane ja ranna poolt küljest pae; head põllumaad on enamiste lõuna pool küljes, vastu Liivimaad leida, aga maa on üleüldse pae põhjaga. Suurem jagu rahvast elab põllutööst, ranna rahvas ka kala (räime ja kilu) püügist ja laewa sõidust. Maal on palju wiina wabrikuid, mille tarwis palju kartohwliid tehakse, aga linu ei pruugita mitte palju. Suured sood ja metsad on hommiku pool vastu Peipsi järwe, ja ka õhtupool Vääne ja Järwa maa wahel. Maa saagid on: wili, kartohwliid, põletus- ja ehitus-puud.

Järwesi (osäpa) on seal peale 200, enamiste kõik weikesed; kõige suurem neist on **ülemiste järw** Tallinna juures, kelle pind üle linna harja kõrgel seisab, sest linn on mere kaldal madala maa peal.

Jõgedest (рѣки) on kõige tähtsamad: **Narowa** suure kosjega, **Burtse** ja **Sämißilla**, oma suurte kiwi sildadega, **Jagala**, **Brigitta**, **Keila** ja **Kasari** jõgi.

Mäed (горы): **Emu** 544 jalga kõrge, **Kellawere** 514 jalga ja **Ebwere** mägi 480 jalga. Tähtjas on ka mere rand Narwast kuni Tallinasse, mis järsku kui sein merest ülesse tõuseb ja sagedaste 240 jalga kõrge on.

Ėstimaal on neli maakonda (уѣзды),
kus Ėstlased (Эстонцы) elavad.

1. **Ėarju maakond.** ГАРЬЕНСКІЙ УѢЗДЪ — 86,839 inimesega. Selle maakonna sees Balti mere rannas seisab **Talinn**, kubermangu pealinn (РѢВЕЛЬ, губернский городъ) 50,488 inimesega. Siin on suur kauba ja sõjasadam. Raudtee lähäb siit Narwa ja Peeterburi, ja üks haru wiib Baltiiski (Балтійскій портъ), kus ka wäga hea sadam on, mis talwel palju finni ei külmeta. Palju kaupa weetakse siit ja Tallinnast laewadega sisse ja wälja. Tallinnas on ka mitmed wabrikud ja suured sõjameeste kasarmud. Siin on kubeneri ajupait ja walitsuse koht, 1 ringkonna kohus (окръжный судъ), 1 rahukohtu kogu (сѣздъ мировыхъ судей), 4 rahukohut (камеры мировыхъ судей), 1 talurahwa kommisjär (комисаръ по крестьянскимъ дѣламъ), 1 ülem talurahwa kohus (верхний крестьянский судъ).

Ėarju maa jaost on ka **Baltiiski alewife** (Балтійскій портъ) 933 inimesega, suur ja weite **Patri saar, Prangli ja Mai saar.** Rahukohtuid on Ėarju maal 2, ülemaid talurahwa kohtuid (?) ja 1 talurahwa kommisjär. Kihelkondasi on 12.

2. **Wiru maakond.** ВІРСКІЙ УѢЗДЪ — 106,428 inimesega. Maakonna linn **Rakwere** (Везенбергъ) 3509 inimesega, kus on 1 rahukohtu kogu, 2 rahukohut, 1 ülem talurahwa kohus ja 1 kommisjari koht.

Raudtee lähäb siit mööda **Jõhwi alewifust** läbi Narwa linna, kus Narwoowa jdest wäga uhked sillad üle käiwad. Narwoowa jõe ääres suure kose juures on suur **Krahholmi** wabrik üle 4000 inimesega. **Lontowa** sadamast wiitakse palju wilja wderale maale. **Utugufe** maa jaus on palju metsasi ja soosid.

Wiru maal on üks rahukohus, 1 ülem talurahwa kohus ja 1 talurahwa kommisjär. Kihelkondasi on 11.

3. **Järwa maakond.** ЕРВСКІЙ УѢЗДЪ — 47,760 inimesega. Maakonna linn **Waide** (Вейсенштѣйнъ) 2000 inimesega. Siin on 1 rahukohus, 1 ülem talurahwa kohus ja 1 talurahwa kommisjär. Järwa maal on kõige parem wilja maa üle kõige Ėesti maa. Maal on 2 rahukohut ja 7 kihelkonda.

4. **Lääne maakond.** ВІКСКІЙ УѢЗДЪ — 75,496 inimesega. Maakonna linn **Ėapsal** (Гапсаль) mere ääres,

2884 inimesega. Tähtjas on see linn, et seal palju wõeraid mereweis suwel suplemas käiwad, ja ka sagedaste meie kõrge keisri sugukonna liikmed. Seal linna all on ka weite sadam. — Seal on 1 rahukohus, 1 ülem talurahwa kohus ja 1 talurahwa kommissär. Maal on 1 rahukohus, 1 ülem talurahwa kohus ja 1 talurahwa kommissär.

Lihula alewitus (Леаль) on 441 inimest, 1 rahukohus, 1 ülem talurahwa kohus ja 1 talurahwa kommissär. Läänemaa päralt on weel **Siin saar** (Даро), **Wormsi saar**, **Noorootsi** ja **Os-mus saar**. Siin maal on ka raua- ja kalewi wabrikud. Lääne maal on 18 kihelkonda, kellest 6 neist saarte peal on.

II. Лифляндская губернія.

Piwi ehk **Riia kubermang** on üle 838 □ penit. juur, 1,239,864 inimesega. Maapind on suuremalt jaolt tafane, aga lõuna pool Wõnnu ümber mäGINE, mida kohta **Piwi-maa Schweitsiks** kutsutakse; niisamma on ka jaolt Wiljandi, Paistu ja Tarwastu kihelkonnad künkliised ja ka Wõrumaa. Suured sood ja metsad on nimelt Pärnumaal, Wõrtsjärwe ümber, Peipsi ääres, lõunapool Gwsti jõe kallastel, Düüna lähikaudu ja Salatzi ümber. Pigi $\frac{3}{4}$ maa pinda on põllumaa. Põllutöö ja karjakaswatamine on hea järje peal, käsitöö- ja ehituse-meistrid on kõik oma rahwa seast saada. Põllusaagid on: wili, kartohwled, linad, linaseeme, ja lõunapool ka kanepid. Ka wiljapuu aedade eest hakatakse hoolt kandma. Pärnu rannas ja Kuresaares püütakse palju räimi, ja Drajõe, Häademeeeste ja Heinaste ranna mehed on osawad laewade ehitajad, kes nendega kõik maailma mered läbi käiwad; sellepärast on Läänemere rannamail mitu meremeeste kooli. Wäljaweetawad kaubad on: wili, kõige rohkem linad ja linaseemned, kanepid, palgid, lauad, põletispuud, spiiritus. Maal on ka wiina wabrikuid, aga mitte nii palju kui Talinna maal, aga seda rohkem on siin õlle wabrikuid.

Kõige tähtsamad jõed on Piwi-maal: **Gma jõgi** (рѣка Эмбахъ), mis Pühajärwest hakkab ja Wõrtsjärwest läbi Peipsi järwe (Чудское озеро) jookseb, **Pärnu jõgi** (рѣка Пернава), kelle harud Zärwa maalt, Pilišiwere kihelkonnast ja Hallistest hakkawad, **Salatzi jõgi** tuleb Burtniku järwest,

Koiva ehk **Ma jõgi**, kelle harud Rõuge kihelkonnast, Marienburist ja Pehalgist hakkavad, kelle kaldal ka Liivimaa Schweitsi mäed on, **Düüna jõgi** (западная Двина), mis Waldai mägedest hakkab ja **Swsti haru**, mis Luubani järvest tuleb. Need kõik jooksevad Lääne merde. Siis on veel **Põltsama jõgi**, mis Oma jõkke jookseb, **Wõhandu jõgi** mis Pihwa järwe lähäb j. m. t.

Liivimaal on üle 1000 järwe. Rõige tähtsamad on neist **Peipsijärv**, **Wõrtsjärv**, **Burtniku järv**, **Marienburi**-, **Luubani**-, **Wagula**-, **Tammula**- ja **Pühajärv**.

Tähtsamad **förgustifud** ja **mäed** on: **Suur-Munamägi** 997 jalga kõrge, **Wällamägi** 946 jalga kõrge, **Weike-munamägi** 770 jalga kõrge, **Gaisemägi** 968 jalga kõrge ja eesnimetatud **Schweitsi mäed** Wõnnu maakonnas. Siis on kaks kõrget ja pikka maarinda tähelepanetu wäärt: esimene, mis **Laiuse mäeks** nimetatakse, sirutab ennast pikalt põhja poolt lõuna poole; teine, **Rawesti förgustif**, Pilištwere ja Suure-Kaani kihelkonna wahel, mis ka pitalt hommitust õhtupoole ulatab. Tähelepanetu wäärt on see, et selle förgustifuga pae maapõhi ära lõpeb, mis muidu Pilištwere kihelkonnast kuni Lääne mere rannani ulatab.

Maakonnad. Уѣзды.

Neid on Liivimaal 9, wiis Cesti ja neli Läti maakonda.

I. **Cesti maakonnad**, kus Estlased (Эстляндцы) elawad.

1. **Tartu maakond**. Дерптский уездъ — 158,583 inim. Maakonna linn **Tartu** (Дерпт), Emajõe kaldal, 30,923 inimesega. Sääal on Uniwersiteet üle 1700 õppijaga, 1 elaja arstimise kool, 1 kooliõpetajate seminar, 1 kroonu- ja 2 eragümnaasiumi, 1 reaalkool ja palju teisi õpetuse kohte. Siis on seal üks rahukohtu kogu (сѣздъ мировыхъ судей), 4 rahukohtu (камеры мировыхъ судей), 2 talurahwa komisjari (комисаревъ по крестьянскимъ дѣламъ), 2 ülemat talurahwa kohtu (верхние крестьянские суды). Ka mitmed wabrikud on seal. Üks raudtee haru lähäb siit Tapa jaama Balti raudtee peale ja teine haru Walka, Pihwa-Riia raudtee

peale. Nurulaewad käiwad Emajõge ja Peipsit mööda Pihkwa wahet.

Tartu maal on weel **Nuustatu alewife** Pühajärwe ääres ja **Muistwee** (Чёрна) **alewife** Peipsi järwe ääres. Tuttaw on tiisa püüt Peipsi rannas ja pilliroogude kauplus. Maal on ainult kolm rahukohut. Kihelkondasi on 16; peale selle linna kogudused.

2. **Wõru maakond.** Вёррооскiй уѣздъ — 95,120 inimesega. **Wõru** (Вёрро) on maakonna linn Wõru järwe ääres, 2922 inimesega. Wõru linnas on 3 rahukohut ja 2 ülemat talurahwa kohut. Pihkwa-Kiia raudtee lähäb siit läbi.

Wõrumaal on Peipsi rannas **Wööpsu alewit** suure paberi wabrikuga. Maal peab 1 talurahwa komisjär aset. Kihelkondasi on seal 9.

3. **Wiljandi maakond.** Феллинскiй уѣздъ — 95,299 inimesega. **Wiljandi** (Феллинъ) maakonna linn, Wiljandi järwe kaldal, 5356 inimesega. Iisäranis on linade ja linaseemnete kauplemine siin elaw. Siin on 1 gümnaasium, 1 linna kool (городское училище), 3 tütarlaste kooli, 1 rahukohutu kogu, 1 rahukohus, 1 talurahwa komisjäri asupaiß ja jää ligikordas 1 ülem talurahwa kohus.

Wiljandi maakonnas on weel **Wõltjama alewit** (Оберпаленъ) wana lossiga. Sääal on ka 1 rahukohus, 1 ülem talurahwa kohus, 1 talurahwa komisjäri asupaiß. Kihelkondasi on 8 ja 1 Wiljandi linna kogudus. Sääal ligidal on ka Gesti Aleksandri kool.

4. **Pärnu maakond.** Пёрновскiй уѣздъ — 87,379 inimesega. **Pärnu** (Пёрновъ) maakonna linn, Pärnu jõe suus mere kaldal, 13,450 inimesega. Pärnu linn on oma merekaubanduse pärast tähtjas, kust meie maa saagid, isäranis linad ja linaseemned wäljamaale saadetakse. Suured laewad käiwad jõe mööda keskset linna sisse. Siin on 1 gümnaasium, 1 linna kool (городское училище), 1 tütarlaste kool ja mitu alakooli. Siin on weel 1 rahukohus ja 1 talurahwa komisjäri asupaiß.

Pärnumaal on weel suur **Sindi kalewi wabrik** Sindi jõe ääres (Цинтенгофъ), ligi 2000 inimesega, ja **Woltweti kalewi wabrik** (Квелленштейнъ) Saarde kihelkonnas. Siis on maal weel 2 rahukohut ja 2 ülemat talurahwa kohut. Kihelkondasi on Pärnumaal 11.

5. **Saaremaa.** Островъ Эзелъ — 56,205 inimesega. **Auresaare linn** (городъ Аренсбуръгъ) 3539 inimesega, seisab lõunapool saare kaldal, kuhu juwel palju wõeraid suplemas käiwad. Siin on ka 1 gümnaasium, 1 rahukohtu kogu, 2 rahukohut, 1 talurahwa komisjäär, 1 ülem talurahwa kohus.

Maal on enamiste paene ja kehwa päraline, randades püütakse kalu, iseäranis räimi. Saarlased on waprud laewamehed. Suure maale käiwad nemad esite üle kolme wersta laiuse **Muhu wäina** (Монскій проливъ), siis üle **Muhu saare** (островъ Моонъ) ja wiimaks 12 wersta laiuse **Wirtsu wäina** üle. **Muhu** ja **Muhuu** saarega kokku on Saaremaal 14 kihelkonda.

II. Läti maakonnad, kus Lätlased (Латыши) elawad.

1. **Riia maakond.** Рижскій уѣздъ — 138,527 inimesega. **Riia**, kubermangu linn (Рига, губернскай городъ) seisab Düüna jõe ääres, ligi 178,348 inimesega. Siin on kuberneeri asupait ja kubermangu walitsuse koht, 1 politehnika ülikool, 2 gümnaasiumi, 1 seminaar ja muud teisi kooli. Siis on sääl üks ringkonna kohus (окръжной судъ), 1 rahukohtu kogu, 8 rahukohut, 1 talurahwa komisjäär. Kauplemine maal ja mere teel on sääl väga suur. Wälja weetakse seal: wilja, linu, linaseemneid, kanepid, põletuspuid, laudu ja hirmus palju palkisi, mis Wenemaalt ja jõe äärsilt mailt weega alla tuuakse. Tähelepanemise wäärt on hirmus suur raudtee rauast sild üle Düüna jõe. Raudteed lähawad siit Müülgrabeni, Tukkumisse, Miitawisse, Dünaburgi ja Pihkwasse. Tuhanded laewad käiwad Düüna jõe mööda koke linna sisse. Linna ümberkaudu on palju mitmesugusid wabrikuid, aga maapind on seal kõik paljas liiw. Düüna jõe suus on **Düünamünde** (Динамюнде) sõjakindlus. Riia linnas on 7 kogudust luteriusulistel.

Maal on weel 4 rahukohut, 2 ülemat talurahwa kohut ja 1 talurahwa komisjääri asupait. Kihelkondasi on 22.

2. **Wolmari maakond.** Вольмарскій уѣздъ — 116,057 inimesega. **Wolmari linn** (городъ Вольмаръ) Ma jõe ääres, 2604 inimesega. Siit käib Pihkwa-Riia raud-

tee mööda. Siin on 2 rahukohtu, 1 ülem talurahwa kohus, 2 kommissäri asupaika.

Lemjali linn (городъ Лемзаль) üle 1909 inimesega, kus on üks rahukohus ja 1 ülem talurahwa kohus. — **Ruhja alew** (Рухенъ) kus 1 rahukohus on. Kihelkondasi on 13.

3. **Wõnnu maakond.** ВѢНДЕНСКІЙ УѢЗДЪ — 128,858 inimesega. **Wõnnu linn** (городъ Вѣнденъ) 4371 inimesega. Siin on üks rahukohtu kogu, 2 rahukohtu, 1 kommissäri asupaik.

Maal on 2 rahukohtu, 2 ülemat talurahwa kohut ja 1 kommissäri asupaik. Rihwa-Riia raudtee lähäs Wõnnust mööda. Kihelkondasi on Wõnnu maakonnas 16.

4. **Walga maakond.** ВАЛКСКІЙ УѢЗДЪ — 114,591 inimesega. **Walga linn** (городъ Валкъ) 4438 inimesega. Siin on 2 rahukohtu, 1 kommissäri asupaik.

Maal on kaks rahukohtu, 2 ülemat talurahwa kohut ja 1 kommissäri asupaik. Rihwa - Riia raudtee läib siit läbi ja ka Tartu raudtee haru tuleb siia wälja. Kihelkondasi on Walga maakonnas 12.

III. Курляндская губернія.

Kuuramaa ehk **Miitawi kubermang** on 495 □ penik. suur, üle 600,000 inimesega. Maapind on enamiste tasane ja Miitawi ja Riia wahelt wastu merd soone ja rabane. Kliima on siin pehmem, kui teistes Balti kubermangudes. Kaks jagu on seal põllu maad ja kolmas jagu metsade ja heinamaade al. Põllutöö ja elajate kaswatamine on hea järje peal, ja metsad on 20 jaku ära jautud, et 20 aasta pärast sealt kohast jälle raijuda wõib, kust kord raijutud on, et mets iialgi otša ei saa. Maa saagid on: wili, kanepid, linad, linaseeme, puud ja palgid j. m. t. Rahwas on seal enamiste Lätlased (Латышя), aga ka palju Suutisi.

Järwedest on sääl tähtsamad: **Angerni järw**, **Usmaiiti järw** ja **Piibawi järw**.

Jögedest on tähtsamad: **Kuura-La** (Большеръ-Аа) oma mitme kümne haruga, mis Düüna suus Riia lahte jookseb ja **Windawi jõgi** (рѣка Виндава) mis Lääne merde läheb.

Maakonnad. УѢЗДЫ.

Maakondasi on Kuuramaal 5 ja kihelkondasi 100.

1. **Miitawi maakond.** Митавскій уѣздъ. — **Miitawa**, kubermangu linn (Митава губернский городъ), seisab Kuura=Ma jõe kaldal, ligi 27,000 inimesega. Tähtjas on seal suur Kuuramaa hertsogide loss. Siin on kubeneri asupaik ja walitsuse koht, 1 gümnaasium ja mitmed wähamad koolid. Raudtee tuleb Riiaist ja lähäb siit mööda kuni Liibawisse. Tähelepanetu wäärt on uhke rauast raudtee silb Ma jõe peal. Miitawi maakonnas on weel **Wausle linnale** üle 3200 inimesega.

2. **Tukkumi maakond.** Туккумскій уѣздъ. — **Tukkumi linn** (городъ Туккумъ) 6100 inimesega. Siia löpneb raudtee mis Riiaist tuleb.

3. **Goldingi maakond.** Гольдингѣнскій уѣздъ. **Goldingi linn** (городъ Гольдингѣнъ) üle 8200 inimesega. **Windawi linn** (городъ Виндава) ligi 6000 inimesega, tähtjas oma merekauplemise ja sadama pärast. **Wilteni linn** (городъ Пилтень) üle 1300 inimesega.

Sääl maakonnas on ka tuttawad „Kuuramaa tuningate“ 7 prii küla 30 taluga. Need ei ole muud, kui Läti talupojad, kes Sakslaste seie tulekust saadit priiks on jäänud, sest et nad nendega ühes sõjawäe juhatajad on olnud, ja nõnda oma maa rüütli õigustega päriseks saanud. Muud tuningad nad ei ole olnud.

4. **Gasenpoti maakond.** Газенпотскій уѣздъ. **Gasenpoti linn** (городъ Газенпотъ) 3500 inimesega. **Liibawi** (городъ Либава) mere kauba linn 27,600 inimesega. Raudtee tuleb Dünaaurist ja üts haru Riiaist üle Miitawi seie sadamasse. **Grobiini linn** (городъ Гробинъ) ligi 1500 inimesega.

5. **Selburgi maakond.** Сельбургскій уѣздъ. **Jakobstadti linn** (городъ Якобштатъ) 5400 inimesega. **Friedrichstadti linn** (городъ Фридрихштатъ) 6000 inimesega.

IV. Великое Княжество Финляндское.

Soome suurwürsti maal on järgmised kubermangud: Улеаборгская, Вазаская, Або-Бьернеборгская, Выборгская,

Нюландская, Купи́бская, С.-Михе́льская и Тавастгу́зская.
Wleaborgi, Waasa, Wbo-Wjörneborgi, Wenlandi,
Wiiborgi, Wuopio, Mihkle ja Tatwasti.

Sooma maa suurus on 6784 □ penik. 2,060,782 inimesega. Maa on põhjapool külma aga lõunapool paras. Särweesi ja soosid on palju, mikspärast seda maad ka **Sooma**, see on **Soo = maaks** kut-
 sutakse. Metsasi on seal rohkesti, maapind jaoti paljas raudkiwi
 kalju. Wabrikud ja käsitöö on kõigeparemas korras, ja kooliõpetuse
 eesti kantakse palju hoolt ja kulu. Rauda kaewatakse ja sulatatakse
 wabrikutes, põllutööd tehakse hoolega ja lojuste kaswatamine on seal
 väga heas korras. Rahwas on **Wootslased** ja **Soomlased**, kellel
 kumbki oma keel ja kõi ewangeli luteruse usku. Pealinn on **Gel-
 ſingi** (Гельсингфорсъ), kus palju koolisi ja Universteet on, ja kus
 kindral kuberner elab. Seal on oma isewalitsus, senati kohus, isti
 seadused ja isti rahad.

V. С.-Петербу́ргская губер́нiя. Pealinn **Peeter-
 burg** (Петербу́ргъ, столица Россiи), Neema jõe ääres, üle
 700,000 inim., keisri Peeter I asutatud aastal 1703. Seal
 on Wene keisri eluase ja kõrge riigiwalitsuse koht, palju koo-
 list, uniwersiteet, rohkesti wabrikuid j. n. e. Ka lõpmata
 palju tuuakse jääd mere teel kaupa sisse ja wiiakse wälja, kus
 ka palju sõjalaewu seisawad, nimelt Soome lahes seiswa
 Kroonlinna (Кронштатъ) juures, mis Peeterburi lük on. Pee-
 terburi ümberkaudu on weel **Zarskoje = Seloo** (Царское
 село), **Wawlowski, Peeterhofi** ja **Gatschina** linna-
 kesed keiserliku lossidega. Seal kubermangus on ka palju soosid,
 rabasid ja metsasi, ja haritakse ka põldu.

VI. Новгоро́дская губер́нiя. Pealinn **Nowgo-
 rod** (Новгородъ) Wolchowi jõe ääres, kus iga aasta kuulub
 maailma laat ära peetakse. Põhjapool on maa sigimata kõrb,
 soo ja mets. Lõunapool haritakse põldu, kust ka Waldai mäginne
 maa hakkab. Inimesed elawad enamiste jõgede ääres.

VII. Псковская губер́нiя. Pealinn **Wihwa**
 (Псковъ) Weliikaja jõe ääres. Hommitu pool ulatab Waldai
 mägestik sinna kubermangu ja maa on liiwane ja soone. Hommitu
 pool külwatakse rohkem kaeru, mis Peeterburi ja Wiiga wiiakse, aga
 õhtupool tehakse linu, kust neid 3—4 miljoni puuda wälja weetakse.

2. Põhjapoolne Wenemaa (jagu)

wõtab enese sisse kubermangud: **Archangeli**, **Wologda** ja **Olonetsa**.

Сѣверное пространство

заключаётъ въ себѣ губерніи: Архангельскую, Вологодскую и Олонецкую.

I. Архангельская губернія. See on ligi 15,500 □ penif. suur, ainult 316,000 inimesega. **Archangel** (Архангельскъ) kubermangu linn (губернскій городъ) Dwiina (сѣверная Двина) jõe ääres. Maa on enamiste soo ja raba, kus wõsastit kaswab. Tali kestab 9 kuud. Inimesed elawad enamiste jahist ja kaalapüügist, müüda jõgede ja mere ääri.

II. Вологодская губернія. Pealinn **Wologda** (Вологда) Wologda jõe ääres. Kubermangu suurus 7313 □ penif. Ainult Idunapool tehakse põllutööd. Wäga palju metsa, kust kallid kasuka loomi püütakse. Enamiste kroonu maa.

III. Олонецкая губернія. Pealinn **Petrozawodsk** (Петрозаводскъ). Dnega järw lõhub selle kubermangu kolmeks jauts. Idunapool haritakse põldu ja tehakse linu. Põhjapoolsed elatawad endid muu tööga.

3. Madala maa ring

wõtab enese sisse **Witepski**, **Mohilewi**, **Minski**, **Grodno**, **Wilna** ja **Kowno** kubermangu, ja ka Weikseli ümberkaudse ehk **Poola maa**.

Низменное пространство

заключаётъ въ себѣ губерніи Витебскую, Могилевскую, Минскую, Гродненскую, Виленскую, Ковенскую и При-висляндскій край.

Hommitu pool Balti maad on kõrge maa, mis Dnepri jõeni ulatab, kust wesi igale poole ära wajub: Kaspia-, Musta-, Lääne- ja Walgemere poole. Shtupool Dneprit on maa kõit madal, mis täis jõetesi ja madalaid järwesi on, tallest Minski soo üksi ligi 1000

□ wersta suur on. Kewadel lume mineku ajal on kõik see maa weel al, nõnda et kuus nädalit aega kõik wälised käimised seisawad. Põh-
jatu suurte ja pehmete soode sees on mõned kuitwamaa kingud, mis
lehtpuudega on kaetud ja kus arwamata hulgad metsaloomi ja lin-
dusi endid ülewel peawad, kuhu ka ühegi inimese jalg ei ole saanud.
Põllutöö ja karjapidamine on siin kõige kehmem Wene riigis. Rah-
was on Pookatad, Littawid, Walge-Wenelased ja Suudid.

I. Витебская губернія. **Witebsk**, kubermangu
linn (Витебскъ, губернский городъ), Düüna jõe ääres, kust
Riia-Drlowi raudtee läbi käib. Kaup: linad, kanepid, linaseem-
ned ja tubak. **Pologski linn** (городъ Полоцкъ) Düüna jõe ääres.
Dünaburi kants (крѣпость Динабургъ), kuhu 6 raudteed sisse
ja wälja lähawad.

II. Могилѣвская губернія. **Mohilew**, kubermangu
linn (Могилѣвъ, губернский городъ), Dnepri jõe
ääres. Sääli kubermangus on mõned kalewi wabrikud, mis enamiste
Suutide käes.

III. Мінская губернія. **Minst**, kubermangu linn
(Мінскъ, губернский городъ), Walge = Wenemaa raudteede
keskpunkt.

IV. Гродненская губернія. **Grodno**, kubermangu
linn (Гродно, губернский городъ), Njemeni jõe ääres. **Bje-
lostof** (Бѣлостокъ) maakoona linn, kelle ümber palju wabrikuid,
kus Wenemaal kõige paremat willast riidet tehakse.

V. Віленская губернія. **Wilna**, kubermangu
linn (Вілна, губернский городъ), Wiili jõe ääres. Raud-
tee käib neljalt harult sinna kofku.

VI. Ковенская губернія. **Kowno**, kubermangu
linn (Ковно, губернский городъ), Njemeni jõe ääres. Raud-
tee lähab säält Preisimaale Königsbergi linna.

VII. Привислянскій край (Царство Польское),
Weisseli jõe ümbert maa (Poola riik). Sääli on 10
kubermangu: **Warsawi, Kalishe, Kjeletsi, Lomsha,**
**Qjublini, Piotrkowi, Plotshki, Radomi, Su-
walki ja Sjedletsi.** Варшавская губернія, Кáлишская
г., Кéлецкая г., Лóмжнская г., Лúблинская г., Петро-
кóвская г., Плóцкая г., Рáдомская г., Сува́льская г. и
Съдлецкая губернія.

Dma looduse poolest on Poolamaa madala maa liiki arvata. Sääil on suured sood, laialised lehtpuu metsad ja ka liiwa kõrgustikud, kelle ääri mööda külad ja ka põllud seisavad, ainult lõunapool jaos kõrgustikkude peal on sigitavad põllumaad, nimelt Weikseli jõe paremal ja pahemal kaldal.

Põlluharimine on sääl küll nõrk, aga põld annab häid nisu, mis Weikseli jõe mööda Preisimaale weetakse. Põhja pool tehakse ka palju linu. Svoja ja pehme kliima sees kasvavad suhtru nairid hästi, sellepärast on sääl sagedad suhtru wabrikud. Ka on seal palju kalewi, paberi, linase riide, raua, naha ja kõigesuguse käsitöö wabrikuid. Mägedest kaewatakse rauda, wäste, zinki ja kiviisüsa. **Warjawi** on endine kuningriigi pealinn ja seisab Weikseli jõe pahemal pool kaldal, mis wäljamaaga wäga palju kaupa ajab, niihästi raudtee de kaudu, kui jõe mööda. Raudteedid jooksewad 4 haru sinna sisse ja sealt wälja, kellest 2 haru wäljamaale lähawad. Seal on ka uniwersiteeti kool.

4. Kesk-Wenemaa ehk wabrikute ja käsitööde ringkond

ühendab eneses järgmised kubermangud: **Smolenski, Tweri, Jaroslawi, Kostroma, Moskwa, Wladimiri, Nishegorodi, Rjasani, Tula** ja **Kaluga**.

Центральное или мануфактурное пространство

заключаётъ въ себѣ губерніи: Смоленскую, Тверскую, Ярославскую, Костромскую, Московскую, Владимирскую, Нижегородскую, Рязанскую, Тульскую и Калужскую.

I. Смоленская губернія. **Smolensk**, kubermangu linn (Смоленскъ, губ. городъ), Dnjepri jõe ligidal, raudtee de keskpunkt. Stehw wiljamaa, aga linaseemnid, rauda ja raswatüün-laid weetakse sealt wälja.

II. Тверская губернія. **Twer**, kubermangu linn (Тверь, губернский городъ), Wolga jõe ääres, kust Peeterburi-Moskwa raudtee läbi lähäb. Maa on enamiste soone ja liiwane, sellepärast tehww wiljakandja ja põlluharimine siin nõrk. Ainult paremal pool Wolga kaldal on parem põllumaa, kus iseäranis linu tehakse. Sellepärast on siin kubermangus palju wabrikuid, kui: kottide, saabaste, naha, raua ja muu käsitöö wabrikuid, kellest inimesed endid toidawad.

III. Ярославская губернія. **Jaroslaw**, kubermangu linn (Яросла́вль, губе́рнскій го́родъ), Wolga jõe ääres, kust Wologda-Moskwa raudtee läbi läheb. Põlv on kehiv, aga aeatõv on väga õitsemas. Siin koetakse linast riidet ja tehakse palju kasulaid, ja kõiksugu muud käsitööd. Tuhandete kaupade käivad hantvargid siit mujal riigis tööl.

IV. Костромская губернія. **Koostroma**, kubermangu pea linn (Кострома́, губе́рнскій го́родъ), Wolga jõe ääres, kus on linase riide, raua, mehaniku, keemia ja naha wabrikuid. Mõni werst linnast eemal on **Spatjewski klooster** (Ипа́тьевскій монасти́ръ), kust meie Keisri asuissa **Mihael Feodorowitsch Romanow** (Михаи́ль Феодо́рович Рома́новъ) Weneriigi auujärje peale astus. Et sääl palju metsast on, siis tehakse seal pärna puu koorest palju ragusgid, koetakse linast riidet, laudlinasid ja tehakse palju sepa- ja muud käsitööd.

V. Нижегородская губернія. **Niishnei-Nowgorod**, kubermangu pea linn (Ни́жний-Новго́родъ, губе́рнскій го́родъ), Dka ja Wolga jõe paremal pool kõrge kalda peal, tähtjas oma üle ilma kuulsa laada pärast, kus enam kui 2500 poodi on. Raudtee läheb sealt Wladimiri. Metsa on seal palju, kus tõkatit aetakse ja muud puu tööd tehakse. Palju tehakse seal lutusepa tööd ja terasest riistu, ja ka wilt kübaraid.

VI. Влади́мирская губернія. **Wladimir**, kubermangu pea linn (Влади́миръ, губе́рнскій го́родъ), Dka jõe ääres, kust Niishnei-Nowgorodi-Moskwa raudtee läbi läheb. Põlv on jault halb, jault parem, sellepärast tehakse sääl palju mitmesugust käsitööd. Kõlad on mõnikord nii suured, et sääl 40 kirikut sees olewat. Kõige rohkem Weneriigist on seal puuwilla wabrikuid, kus siiti riidet tehakse. Ka on siin klaasi ja raua wabrikuid.

VII. Моско́вская губернія. **Moskwa**, endine Weneriigi pealinn (Москв́а, дрэ́вняя сто́лица Росси́и), Moskwa jõe ääres, kuhu 6 raudteed sisse ja wälja lähawad. Siin on ka uniwersiteedi kool. Kest linna on kuulus kindlus **Kreml**. Tähelepanetu wäärt on **Uspenski kirik** (Успенскій собо́ръ), kus Wene Keisrid kroonitakse. Moskwa kubermangus on kõiksugusid wabrikuid ligi 1600, kus 153,000 inimest tööd leiawad. Maapind on sääl muist liiwane ja muist sawi põhjaga.

VIII. Калу́жская губернія. **Kaluga**, kubermangu pea linn (Калу́га, губе́рнскій го́родъ), Dka jõe ääres, kust

Wjasma-Dula raudtee läbi käib. Siin on enamiste kanepi riide wabrikud. Maa on põhjapoolt enamiste liiwane ja metsane, ja tehawilja kandja.

IX. ТУЛЬСКАЯ ГУБЕРНІЯ. **Tula**, kubermangu pea linn (Тула, губернский городъ), Upe jõe ääres, kuhu 4 raudtee haru kofku jooksewad. Siin tehakse palju raua käsitööd, mille tarwis siin suured kroonu wabrikud on, kus üle 10,000 inimese tööd teewad.

X. РЯЗАНСКАЯ ГУБЕРНІЯ. **Rjāsan**, kubermangu pea linn (Рязань, губернский городъ), Oka jõe ääres, kust raudtee läbi käib. Kanepid, kanepi seemnid ja kanepi õli weetakse siit kubermangust wälja. Siin on ka raua ja klaasi wabrikuid.

5. Uraali ehk mäetööde ringkond
ühendab eneses järgmised kubermangud: **Kaasani, Wjätka, Permi, Ufa ja Orenburgi.**

Уральское или горнозаводское пространство

заключаётъ въ себя губернии: Казанскую, Вятскую, Пермскую, Уфимскую и Оренбургскую.

Peale selle, et see maa ring oma metallide kaewanduste pärast Weneriigis kõige tähtsam on, on see ka selle poolest tähtjas, et see kauba teedega wet mööda põhja Wenemaad kuni Arhanglini ja lõunast kuni Astrahaanini ühendab ja ka Siberi maaga ühes seisab.

Uraali maade elanikud on Wenelased, Tatarlased, Tshuwassid, Mordwiinid, Tsheremisid, Botjägid, Wogulid, Bashkirid, Meshtsherjägid ja Tapterid. Rahwas elawad seal enamiste mäekaewanduse ja wabriku tööst, aga ka põllu tööd lähäb mõnes kohas korda, ja palju kaupa aetakse puudega ja soolaga, mis sääl rohkesti saada on. Mägedest kaewatakse sääl kulda, hõbedat, platiinat, raua, wäste, kiwisüsi j. n. e. mille tarwis sääl palju wabrikuid on.

I. Казанская губернія. **Kajan**, kubermangu pea linn (Казань, губернский городъ), Wolga jõe haru Kaasani jõe ääres, kus üks uniwersiteet on. Sääl on ka naha, seebi ja puuwilla riide wabrikud, mida kõige Weneriigi wälja weetakse.

II. Вятская губернія. **Wjätka**, kubermangu pea linn (Вятка, губернский городъ), Wjätka jõe ääres, kaupleb wiljaga, mida nimelt Arhangeli wiitakse. Seal on ka mõnesugused wabrikud.

III. Пермская губернія. **Perm**, kubermangu pea linn (Пермь, губернский городъ), Kaama jõe ääres, kuhu talwel Siberimaa kaupa sisse weetakse, mida kewadel wet mööda Nishegorodi laadale wiitakse. Seält tuuakse jälle Euroopa kaupast ja wiitakse siit Jekaterinburi kaudu raudteega Siberi maale. Sääb kubermangus on kõige rikkamad soola keetmise kohad üle Euroopa, palju wabrikuid ja metalli kaewandusi.

IV. Уфимская губернія. **Ufa**, kubermangu pea linn (Уфа, губернский городъ), Bjeloje jõe ääres. Seal kubermangus on sõjariistade ja terase wabrikud.

V. Оренбургская губернія. **Orenburg**, kubermangu pea linn (Оренбургъ, губернский городъ), Uraali jõe ääres, kus palju wahetuse kaupa Keis-Maasia rahwaga aetakse.

6. Mustamullamaa ehk põllutöö ringkond.

Selle ringi sisse kannawad kubermangud: Podolia, Wolinia, Kiiwi, Tshernigowi, Poltaawa, Sarkowi, Kurski, Oressi, Tambowi, Woroneshi, Saratowi, Pensa, Simbirski ja Samaara.

Чернозёмное или земледельческое пространство.

Къ этому пространству относятся губернии: Подольская, Вольнская, Кіевская, Черниговская, Полтавская, Харьковская, Курская, Орловская, Тамбовская, Воронежская, Саратовская, Пензенская, Симбирская и Самарская.

See jagu maad on kõige parem põllumaa Wenemaal, mis 87 miljoni tessätiini suur ja kus kuni 3 arshinat musta mulda peal on. See maa toidab kõige Wenemaad ja weetakse ka wäga palju wilja sealt wäljamaale. Arwatakse, et kui põlluharimine seal parema korra peal oleks, siis see maa kõiki Euroopa maad wõiks toita. Kõige enam kaswatakse siin nisu, rukkid, tatraid, suhkrunaerid ja kanepid. Selle-

pärast siis rahwas endid seal enamiste põllutööst toidavad, ja on seal sagedad wiinapõletamise ja suhkruteetmise wabrikud. Sfeäranis asuwatase seal suurel määdul elajaid ja istutatse tubakat, ka peetatse seal palju mesilasi. Mõnes kohas on seal salpeetri keetmise ja kalewi wabrikuid.

I. Подольская губернія. **Kamenets-Podolsk**, kubermangu pea linn (Каменецъ-Подольскъ, губернский городъ), Dnjepri jõe haru ääres, kus iga külje peal tubata wabrikud on, ja ka mõned suhtru wabrikud.

II. Волынская губернія. **Shitomir**, kubermangu pea linn (Житомиръ, губернский городъ), kus kubermangus mitmed portsellani, kiwiriistade ja kalewi wabrikud on.

III. Киевская губернія. **Kiiew**, kubermangu pea linn (Киевъ, губернский городъ), Dnjepri kõrge kalda peal, kus üks uniwersiteet on. Raudtee käib sealst läbi. Suur kauba linn.

IV. Полтавская губернія. **Poltaawa**, kubermangu pea linn (Полтава, губернский городъ), tähtjas Peeter I mõidu pärast Rootsi Kaarli XII üle aastal 1709. Raudtee käib läbi Hartowi ja Ddesja. Kaubeldatse wiljaga ja soolaga.

V. Харьковская губернія. **Harkow**, kubermangu pea linn (Харьковъ, губернский городъ), kus uniwersiteet ja suur kauplemine on. Neli raudtee haru jooksewad linna kottu.

VI. Черниговская губернія. **Sshernigow**, kubermangu pea linn (Черниговъ, губернский городъ), kus mõned kalewi wabrikud on. Ajab wiljaga kaupa Dnjepri jõge mööda.

VII. Курская губернія. **Kursk**, kubermangu pea linn (Курскъ, губернский городъ), Semi jõe ääres, kust kolm raudtee haru läbi käiwad. Kaupleb juure wiljadega. Ka on seal raswa ja waha küünalde wabrikud.

VIII. Орловская губернія. **Orell**, kubermangu pea linn (Орель, губернский городъ), Oka jõe ääres, kuhu neli raudtee haru sisse jooksewad. Kaupleb wilja, kanepite ja raswaga. Seal kubermangus on ka suured suurtükkide wabrikud ja wäga palju westsid, kus häid tangu ja jahu tehakse.

IX. Тамбовская губернія. **Tambow**, kubermangu pea linn (Тамбовъ, губернский городъ), kust üks raudtee läbi käib. Ajab kaupa wilja, raswa ja nahkadega.

X. Воронежская губернія. **Woronesh**, kubermangu pea linn (Воронежъ, губернский городъ), Woroneshi jõe ääres, kust raudtee läbi käib. Suur wilja ja raswa kauplemise koht.

XI. Пензенская губернія. **Penja**, kubermangu pea linn (Пенза, губернский городъ), suurte wiljaruu aedadega ja aeatöö õpetuse kooliga. Kaupleb wiljaga.

XII. Симбірская губернія. **Simbirsk**, kubermangu pea linn (Симбірскъ, губернский городъ), Wolga jõe ääres. Suur wilja kauplemise koht. **Sisrani** linnakese juurest läheb suur raudtee sild üle Wolga, mis Drenburi Wenemaa raudteedega ühendab. Sääli kubermangus on palju westsiid ja weetakse palju wilja wälja.

XIII. Самарская губернія. **Samaara**, kubermangu pea linn (Самара, губернский городъ), Wolga jõe ääres, kust Drenburi raudtee läbi käib, tähtjas nisu ja raswa kauplemise koht. — **Katariina linn** (Екатеринштатъ) rikas Sakslaste asupait, kus wilja ja tubakaft kaubeldakse.

XIV. Саратовская губернія. **Saraatow**, kubermangu pea linn (Саратовъ, губернский городъ), Wolga jõe ääres, kuhu Tambowi raudtee sisse jookseb; tähtjas wilja wäljaveemise koht. — **Kamishin** (Камышинъ) Wolga ääres, kus soola kauplemist aetakse; ta on ta kuulus oma arbuuste kasvatamise pärast. Ziiraniis tähtjas on **Zarizin** (Царицынъ), kõige ülem sadama koht Wolga alumise otsa peal, kuhu Kesk-Wenemaalt üks ja Donni jõe äärest teine raudtee haru sisse tulewad, millega ta ka Musta merega ühendatud on. **Sarepta** (Сарепта), Sakslaste asupait, kus tubakat ja sinepit kaswatakse.

7. Rohklaante ehk steppide maa

wõtab sisse järgmised kubermangud: **Bessaraabia**, **Kersoni**, **Jekaterinoslawi**, **Tauria**, **Astrahani** ja **Stawropoli**, — **Donni Kaskakate** ja **Uralski** sõjawäe walitsuse maad. Seie juure tulewad weel Saraatowi ja Samaara kubermangude lõunapoolsed jaod oma looduse poolest arwata.

Степное пространство

обнимаетъ губернии: Бессарабскую, Херсонскую, Екатеринославскую, Таврическую, Астраханскую и Ставрополь-

скую, — область войска Донскаго и земли войска Уральскаго. Сюда же можно отнести, по характеру природы, и южныя части губерній Саратовской и Самарской.

Seda steppide maad jautatakse oma looduse ja kohtade järele Mustamere ja Kaspia steppideks. Musta mulda on seal paksuti $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ arshinat. Selle musta mulla all on Bessaraabia ja Idunapoolses Kersoni kubermangus liiv ja lubja kiwi; Jekateriinoslawi ja põhjapoolse Kersoni ja Tauria kubermangus raudkiwi ja gneis; aga Donni jdest kuni Wolgani on musta mulla all kriidi põhi. Kõhi kasvab seal mehe kõrguseni ja kõik on lage, kui meri; harwaste on siin ja seal mõned weikesed metsakesed, ja inimesed elawad enamiste jõgede ääri mööda, kus nemad ka maad harwad. Suwel on wäga palaw, aga talwe kange külm ja tuifune ja tormine. Nende steppide sees on ka palju soola järwest. Elajate, hobuste ja lammaste kasvamine on seal wäga laialine, kes ka talwel, peale lammaste, ilma warjuta wäljas käiwad ja isienestele toitu otsiwad. Kõige ees käiwad hobused, need kaabiwad oma kapjadega lume rohu pealt ära, siis tulewad tõprad ja kõige wiimaks lambad sõdma. Lammaste wilsad on pea kauba asi Weiske=Wenemaal, ja ka nisud. Lõnnapool kasvatakse wiljapuid ja palju wiinamarju, nimelt Idunapoolses Krimmi saare rannas. Krimmi ja Kaukaasia wiinad on juba kõiges maas ilmas tuttawad.

Mariupoli ümber, Tauria kubermangus ja Krimmis kasvatakse palju tubakat. Kalu püütakse palju Musta ja Kaspia merest. Soola saadakse palju soola järvest, kust pool Weneriiki oma tarwitust saab. Kõige suuremad on **Eltona** ja **Baskuntsksi** soola järwed. 50 wersta Baskuntsksi järwest Idunahommiku poole seisab **Tshap-tshatshi** mägi, mis puhas kiwisool on.

Selle ringkonna elanikud on wäga mitmetesised: siin elawad Moldawid, Walahhid, Tatarid, Nogaitsid, Kalmükid, Mustlased, Suudid, Karaimid, Kirgisid ja Donni ja Uralski Kasakad. Weiske=Wenemaal: Suurwenelased, Weikewenelased, Bolgarid, Serbowid, Saksad, Rootslased, Armeenlased ja Greeklased ja wiimsel ajal ka Gestlased. Pea kõigest Euroopast on elanikka siin leida.

I. Бессарабская губернія. **Kishinew**, kubermangu pea linn (Кишинёвъ, губернский городъ), Reiki jde ääres, kust raudtee läbi käib. Siin kubermangus kasvatakse palju aewilja, wiinamarju, tubakast ja nisu.

II. Херсонская губернія. **Kerson**, kubermangu pea linn (губ. городъ), Dnjepri jde ääres, saadab kaupasi kõigist teistest linnadest Odessasse ja wäljamaale. — **Nikolajew** (Николаевъ), Mustamere sõjalaewade walitfuse koht, kus ka laewasi ehitatekse. Raudtee tuleb seie sisse. — **Odesja** (Одесса) suur uniwersi-

teedi, kauba ja sadama linn, Mustamere ääres, kuhu raudtee sisse tuleb. Wene rahwa hulk on seal wähem tähtjas, nõnda et seda linna Greeka-Gebrea linnaks wõiks nimetada.

III. Таври́ческая губер́ня. **Simweropol**, kubermangu pea linn (Симверополь, губ. городъ), Saligre jõe ääres, Krimmi saare peal. Pea kauba koht kõige selle poolsaare peal. **Sewastopol** (Севастополь) suure sõja sadamaga. Kuulus Krimmi sõja ajast 1854—1855. Raudtee lähäb siit Simweropolist ja Har-kowist läbi Moskwasse. Nimetamise wäärt on keiserlik Iosß **Siwaa-**
dia Jalta linnaga saare lõunapoolsel rannal. Siin kaswatatse palju wiinamarju.

IV. Екате́риносла́вская губер́ня. **Zefateri-**
noslaw, kubermangu pea linn (Екатериносла́въ, губ. го-
родъ), Dnepri jõe ääres, kaupleb palju elajatega põhia poole ja
saadab palju raswa Odessasse. Luttaw oma rohke rana kaewan-
duste pärast. Raudtee käib läbi. **Mariupol** ja **Zaganrog** Mus-
tamere rannas, kuhu raudteed sisse lähäwad. **Bahmuti** ümber
kaewatatsse kiwisüsi ja kiwisoola.

V. Область во́йска До́нскаго. **Doni sõjarah-**
wa maakond. **Nowotsherkassk**, pea linn (Ново-Чер-
ка́скъ, гла́вный го́родъ во́йска), kust raudtee läbi käib. Siin
ümberkaudu kaswatatatsse palju wiina marju ja saadetatsse palju ela-
jaid wälja maale. Siin elawad priid **Kassakad**, kes sõjaajal oma
hobustega, riietega ja sõjariistadega sõtta lähäwad.

VI. Астраха́нская губер́ня. **Astrahan**, kubermangu pea linn (Астрахань, губ. городъ), Wolga jõe ääres, 80 wersta Kaspia merest; kõige ülem koht Kaspia mere kauplemises. Kalu üksi kaubeldatsse seal 6 miljoni rubla eest. Seal ümberkaudu on palju wiljapuu ja wiinamarja aedu.

VII. Зе́мли Во́йска Ура́льскаго. **Uralsti sõja-**
rahwa maa, kelle pea linn **Uralst** (гла́вный го́родъ
Ура́льскъ), Uraali jõe ääres seisab, kus kaladega palju kaup-
aetatse. Siin elawad ka priid sõja rahwad, nagu Kassakad.

VIII. Ставропо́льская губер́ня. **Stawropol**, kubermangu pea linn (Ставрополь, губ. городъ), kaupleb elajatega.

8. Aasia Wenema. Азіятская Россія.

Kaukaasia maa. Кавказскій край. Kaukaasia maaks nimetatakse seda maad, mis Kaspia- ja Mustamere wahel seisab. Põhjapoolne jagu on Wolga suu poolt madalam ja lähab wiimaks tasaseks stepi maaks. Siin ja seal on mõned madalad ringud, metsa ei ole peaaegu sugugi, jõgesid wäha ja kõik madala weega, maapind on liiwane ja soolaga täidetud. Lõunapoolse minnes tõuseb maapind aegapidi kõrgemaks, mägisemaks ja tulewad tähtsad jõed ette, kui **Kuban**, **Kuma** ja **Terek**, kliima lähab soojemaks, maapind mustamullaseks ja metsad tihemaks. Ilusad buhhi puud, wiina puud, pirnid, wirsid ja muud wiljapuud, mis Wenemaal ainult aedades kaswatatakse, kasvawad siin wabalt metsades. Edasi minnes tulewad tuhande wersta pikkused mäed, mis Musta merest Kaspia mereni ulatawad. Seal on wiis mäeselga, mis kõik lehtpuu metsaga täidetud, ja kaks kõige kõrgemat mäe latwa, **Elbrus** 5 $\frac{1}{2}$ wersta ja **Kasbek** 4 $\frac{1}{2}$ wersta kõrged, mis alati igawese lumega kaetud. Mägede wahel on sagedaste nii sügawad orud, kuhu iial päikese kiired ei ulata, aga ka mitu sada wersta laiad orud, kus kõiksugused kallid metsa- ja wiljapuud kasvawad, keda mägedest arwamata jõdesed ja ojaesed kastawad. Ülemal mägede peal on ilus mets, kus kõiksugused metselajad elawad. Veel kõrgemas kasvawad ka kõik põhjamaa marjad, aga kõige ülemal on igawene lumi. Lõunapool mägesid, mis **Taga-Kaukaasiaks** nimetatakse, tuleb jälle tasane maa, millest tähtsad jõed: **Kuura**, **Araks** ja **Riona** läbi jooksewad. Maa on seal sigitawam, kui eespool Kaukaasias. Talwet ja külma ei tuntiagi. Malise sooja ja niiske õhu sees kasvawad Taga-Kaukaasias kõiksugused kallid wiljad: õlipuud, wirsid, aprikosid, granaatid, apelsinid, sitronid, wiinapuud, mitmesugused pähkled, mandlipuud, siidiuski söögi puud (ТУТОВЫЯ ДЕРЕВЬЯ), puuwilla wõsa (ХЛОПЧАТНИКЪ) ja muud palawa kliima taimed.

Soe ja õnnistatud Kaukaasus seisib kaua aega ilma elanikuteta. Enne wanast ei elanud inimesed paigal, kui nüüd, waid terwe rahwas rändas ühest kohast teise. Kui neil Aasias ruum kitsaks jäi, siis rändasid nad Euroopasse, nimelt üle Kaukaasia, kellest mõned ka Kaukaasiasse asusiwad. Selle järel tuliwad jälle uued ja uued rahwad ja jätsiwad oma sugudest ifka mõned sinna maha. Mõnda said Kaukaasiasse enam kui 100 suguharu elama, kellel igalühel ifi nägu, ifi keel, ifi usk. Nad on ilusad, waprud ja wõderaste wastu wõtjad inimesed, aga ommetigi enamiste laisad ja hooletumad, elawad kehvalt ja harimatalt. Kõige ilusamad neist on Grustinlased ja Smeritiinlased, kes Kuura jõe ääres orus elawad ja põllutööd teewad. Armeenlased elawad Arakse jõe ümberkaudu ja armastawad enam kaup-

lemist. Tähtsamad rahwasugud on seal weel Tshertesfid, Lesgiinid, Tshetshenid, Kabardiinid, wiimsel ajal ka Geshlased.

Kaukaasia maa oli ammu juba Wene walitsuse all, aga mägedes oli fiiski weel wastupanejaid; 1864 aastal aga wõeti kõik Kaukaasia maa täieste Wene walitsuse alla.

Kaukaasia mägedest kaewatakse ka rauda, wäste, hõbedat, kulda, tina ja kiviisüsi. Wäga tähtjas on seal soola saak, aga iseäranis kivi õli (нефть), mida seal Kaspia mere ligikal nii rohkesti saada on, kui ei kufagil maailmas. Ka meie walgustame omad majad selle õliga.

Kaukaasia maad jaetakse kubermangudesse ja isiwalitsuse ringkondadesse (раздѣленъ на губернии и области).

I. Ставропольская губернія. **Stawropol**, kubermangu pea linn (Ставрополь, губ. городъ), kaupleb palju elajatega.

II. Терская область. **Tereki walitsuskond**, pea linn **Wladikawkas** (главный городъ Владикавказъ), kuhu suurelt Wenemaalt raudtee sisse tuleb. **Kislari linn** (г. Кисляръ), mille ümber palju wiinapuid ja siidiusüsi kaswatatakse.

III. Кубанская область. **Kuubani walitsuskond**, pea linn **Zekaderinodar** (главный городъ Екатеринодаръ), Kuubani jõe ääres, kuhu Wenemaalt raudtee sisse lähäb. Seal ümberkaudu on palju wiljapuu aedu ja wiinamarjade kasvatamist. **Eisk** (Ейскъ), Kasowi mere ääres, ajab kaupa nisu-dega ja elajatega.

IV. Дагестанская область. **Dagestani walitsuskond**, pea linn **Derbent** (главный городъ Дербентъ), sadamaga, Kaspia mere ääres. Siin on palju kiviõli hallitaid, iseäranis **Petrowski** (Петровскъ) juures, mis üks sadama linn Kaspia mere ääres on. **Teimir-Han-Shura**, krpõost.

V. Тифлисская губернія. **Tiflis**, kubermangu pea linn (Тифлисъ, губ. городъ), Kuura jõe ääres. Siin on Kaukaasuse kindralkuberneer aset. Raudtee käib siit läbi Musta merest Kaspia merde.

VI. Кутаисская губернія. **Kutais**, kubermangu pea linn (Кутаиъ, губ. городъ), mille ümber suured wiljapuu aead on. **Poti** (Поти), sadama linn Musta mere ääres, raudtee läbi Tiflisse ja Batumiga ühendud. **Batum** (Батумъ), kaubasadam Musta mere ääres. **Suhhum-Kalee** (Сухумъ - Калé), Suhhumi ringonna pea linn, kus ka Geshlasi elamas on.

VII. Елисаветпольская губернія. **Elisawetpol**, kubermangu linn (Елисаветполь, губ. городъ), kus ümber palju wiljapuu aedu. Шуша, pea koht, kust Kaukaasia siidi wälja weetakse.

VIII. Бакинская губернія. **Baku**, kubermangu linn (Бакъ, губ. городъ), Kaspia mere ääres, sadamaga, kust lõpmata palju kiwidi wälja weetakse, mis sealt linna ümberkaudu saadakse. Raudtee tuleb Musta merest seie sisse. Шемаха, kust siidi wälja weetakse.

IX. Эриванская губернія. **Erivan**, kubermangu linn (Эриванъ, губ. городъ), kindlusega. Александрополь, kange kindlus.

X. Карская область. **Karsi walitsusokond**. Pea linnad **Kars** (Карсъ) ja **Arдахан** (Ардаганъ), kanged kindlused. Silja aja eest Türgi käest Wene alla wõetud.

9. Siberi maa. Сибірь.

Siberis kutsutakse seda maad, mis hommiku pool Uraali mägede taga seisab; ta on kolmas jagu kõigest Aasia maast wastu põhja, ja on natukene wähem, kui 230 tuhat ruut penikoormat. See külг on peaaegu kõik madal ja põhja poole kallakas. Dhtu ja lõuna poolt piirawad teda kõrged mäe ahelad ümber, põhja pool on külm jäemeri, aga hommiku poolt puutub ta **Beringi**, **Dhhotski** ja **Japani** mere kallastesse.

Tähtsamad mäed on Siberis: **Altai mäed** (Алтайскія горы) ligi 700 wersta pikuti, kelle ladwad igawese lume all on. Sealt leitakse palju kulda, hõbedat, wäsket, tina, rauda ja kallid kiwe. **Sajanski mäed** (Саянскія горы), Altai mägedest madalamad, wähäma metalli jaagiga, aga marmori, porfiri ja grafiiti on seal küllalt saada. **Tauria mäed** (Даурскія горы) hakkawad Sajanski mägede ligidalt ja nende jalal on palju mineraali hallikaid. **Zablonowi** ja **Stanowi** mäeseljad (Яблоновый и Становой хребетъ) endistest wähämad, aga rikkad mineraalidest ja kullast. **Kamtshatka mäed** (Камчатскія горы) ulatawad kuni Kamtshatka pool-

saareni ja kaowad wastu maailma okeani. Nende wahel leitakse mõned tulepurstajad mäed, keda jopkaks nimetatakse; kõige kõrgem neist on **Kljutshewski jopka** (Ключевская сопка), 4¹/₂ wersta kõrge.

Jõed. Рѣки. Siberi lume mägedest algawad suured jõed, kui **Ob** (Обь), **Zenissei** (Енисей) ja **Leena** (Лена), igauks ligi 4000 wersta pik, ja **Amuuri jõgi** (рѣка Амуръ), 3000 wersta pik. Esimesed kolm jooksewad jäme-ressse (въ Ледовитое море), aga neljas Suurde okeani. Neis on palju wet ja rohkeste kalu. Obi pea haru on Иртышъ, Zenissei harud: Ангара ja Тунгүзки ja Leena harud: Алзанъ, Витимъ ja Вилюй.

Järwed. Озёра. Siberi maal on ka palju järwesi, kellest kõige suurem **Baikali** ehk **Bühajärw** (Байкаль или Святое озеро) on, Sajanski mäe ligidal. See järw on wäga sügaw ja kalade rikas; wesi on wäga hea ja maitsew ja nõnda läbipaistew, et 800 sülla sügawusesse põhja selgeste näha wõib.

Põhjapoolne Siberi maa, mööda Jäe merd, on tühi ja ilma inimesteta. Seal on otsatumad sood, rabad, sambla lagendikud ja järwed, ja ühelsa kuud pik talwe. Idunapool soosid ja rabasid hakkab madala, niiste maa peal tihe mets. Siis hakkawad suured metsad, mis läbi Siberi maa, Idunapoolse mägedeni ulatawad, ja weel mägesi tuni lume harjani katawad. Ainult õhtupool küljes, ülemal pool Obi jõe ümberkaudu on laiad lagedad metsata maad ehk rohelaaned wõi stepid. Kõige tähtsam neist on Барабинская степь, oma ilusa toitwa heinaga; aga nende heinte sees on üks haiguse idu, mis **Siberi tattu** (сибирской язвы) nime all tuttaw on ja elajaid ilma armuta surmah. Metsad on Siberi maa kõige suurem rikkus; nad annawad kütte ja ehituse puid, ja on täis kallid kasuta metsloomi.

Põhja Siberi maal on talwel 40 graadi külma ja suwe on wäga lühikene, ehk kül kaunis soe; sellepärast ei wõi seal midagi dieiti figineda. Aga ommeti on Siberi maa nõnda lai, et seal Idunapool enam talwet ei olegi, ehk wäga wäha lund tuleb. Mõnes kohas on maa nõnda figitaw, et wili 20 ja 30 seemet annab. Ommeti on suurem osa Siberi maad kehwa wilja anniga, kuhu meie maa wangid wiitakse ja seal lahti lastakse põldu harima.

Rahwas on seal enamiste Tatari ja Soome sugust, kui: Tatarlased, Burjätid, Samojedid, Dstjätid, Satutid, Kamtschadalid, Tshutshid ja teised. 300 aasta eest wõttis **Rasjal Jermak** Siberi maa Wene walitsuse alla. Wenelased finnitajid endid Urali ümber ja

wdtsid natute haawal kõige Siberi maa oma alla. Rahwast on seal harwa ja tuleb umbes 18 inimest ruut penikoorma peale; üleüldse on seal $4\frac{1}{2}$ milj. inimest. Nad elawad seal põllutööst, elajate kaswatamisest, mineraalide kaewamisest, jahist ja kalapüügist. Wõija puud ei siigne seal, sest nad ei kannata Siberi külma wälja. Üksnes suwe nisud ja ruffid, ja ka teised suwewiljad kaswawad seal, taliruffid ja nisud wdtab külma ära. Muid tarwitusi, mis Siberlastel isi ei ole, saawad nad Wene maalt.

Siberi maa jaetakse kaheks jaoks: **Shtupoolseks** ja **Hommitupoolseks**. **Shtupoolne** jagu seisab Dbi jõe ümber; ta on wäham, aga tihema rahwaga, soem, sigitawam ja enamiste tasane, peäle lõunahommiku poolse jao, kuhu Altai mägede harud sisse ulatawad. **Hommitu poolne** jagu on suurem, külmem ja tühjem, kus inimesed wäga harwa elawad, ja kus lõuna- ja hommikupoolt maad suured mäed oma harudega täidawad.

Hommitupoolel ja Shtupoolel on oma jau walitsus, mis kindralkuberneeri all seisawad, keda kubermangudeks ja walituskondadeks jautatakse.

Shtupoolses jaos on kaks kubermangu:

1. **Тобольская губернія. Tobolst**, kubermangu linn (Тобольскъ, губ. городъ), Dbi jõe ääres, ja **Tjumen** (Тюмень), hea kauplemise koht, kuhu Euroopa maalt raudtee sisse tuleb.

2. **Томская губернія. Tomst**, kubermangu linn (Томскъ, губ. городъ), kus kõige noorem uniuersiteet on. **Колывань**, kus mäetööde ja kiviirajumiste wabrikud on. **Барнаулъ**, kuhu kõit kuld weetakse, mis dhtu Siberist saadakse. Kõit wähamä sliuga wangid, mis siin Siberisse mõistetakse, lastakse nende kubermangudesse lahti elama.

Hommitupoolses Siberis on 2 kubermangu ja 4 walituskonda (области):

1—2. **Губернии Енисейская и Иркутская**. Pea linnad **Krasnojarsk** (Красноярскъ) ja **Irkutsk** (Иркутскъ). Mõlemad seisawad Siberi kauba tee ääres, kus Siberi ja Euroopa kaupade ladud on. Irkutskis elab hommitupoolse Siberi kindralkuberneer.

3. Якутская область. Pea linn **Jakutsk** (главный городъ Якутскъ), kus laialine Siberi kasuta nahtade ladu on.

4. Область Забайкальская. **Zaga Baikali walitsuskond.** Pea linn (главный городъ) Чита. **Nertschinsk** (Нерчинскъ), oma sulatamise ahjudega, seisab rohkete hõbeda ja tina kaevanduste ligi. **Kiachta** (Кяхта), Hiina raja peal, tähtjas oma laialise kauplemise pärast. Siin müüb Wenelane Hiinlasele kalemüt, nahtu, metalli ja muud asju, ja ostab Hiina kaupast, nimelt teed.

5. Область Амурская. **Amuri walitsuskond.** Pea linn **Blagowestshensk** (Благовещенскъ), alles uus ja weikene.

6. Приморская область. **Mere ääre maa.** Pea linn **Habarowka** (Хабаровка), kaupleb kasuta nahtadega. Siin on ka walitsuse ase, kus Amuri maa kindralkuberner elab. Siin on veel linnad **Nikolajew** (Николаевъ) kindlusena ja **Wladiwostok** (Владивостокъ). Selle maa jaoks on veel poolsaar **Kamtschatka** ja **Sachalini saar** (островъ Сахалинь), laiad, aga wäga wähi inimestega maad. **Sachalini saare** peale on wiimisel ajal meie maa turjategijaid hafatud wiima, mis üks wäga kehwa, tühi ja kole maa on, siit üle 12,000 wersta kangel.

Siberi pärisrahwas on: Dstjääkid, Samojedid, Wogulid, Tugirid, Korjädid, Tungusid, Jakutid, Tsuttschid ja Kamtschadid.

10. Kesk-Aasia walitsuskonnad.

Среднеазіятскія владѣнія Россіи.

Kesk-Aasia seisab Urali jõest ja Kaspia merest hommiku pool. Tema jautakse oma kõrgustikkude läbi kaheks jaoks: **põhja-õhtupoolseks** ja **lõuna-hommikupoolseks**.

1. **Põhja-õhtupoolne** (Сѣверо-западная) ehk juurem jagu on enamiste kõrbe steppide maa, mis juba Wolga ja Uraali jõgede ja Kaspia mere kallastest hakkab ja lõpmata kaugele Aasiasse ulatab. See on kõit tasane, ei ole seal puud ega tähtsat jõge, ainult siin ja seal on mõned madalad järweteesed, kibeda, joogiks kõlbmata weega. Esiotsa on maapõhi hea, kus wõija ja kõrget rohtu kaswab, et sadade werstade kaugusel iga külje pool

muud ei ole näha kui itka rohtu. Hommiku poole kaugemale ulatades lähäb maa põhi lehwaks, kuni kōik kaswud ära kawwad ja paljas liiw järele jääb. Kōik on seal surnud: ei ole seal wet, ei rohtu, ei metselajaid ega inimesi. Wihma iialgi seal ei saja, ja kōige suwe läbi on seal hirmus palawus ja pōud, talwel aga aruldane külm, tuisu ja tormiga, mis liiwa ühest kohast teise pühib. Kōigesuurem neist kõrbetest on: **Ust-Urt** (Усть-Уртъ) Kaspia mere taga.

Kus kõrbes iial rohtu kaswab, seal rändawad Basskiirid, Kalmükid, Tatarid ja isfāranis Kirgisiid oma kamelite, kitsede, lehmade, hobuste ja lammastega ühest kohast teise, kust nad neile söömist leiwad. Nende elumajad on willasest wildist telgid, mida kibitkateks hüütakse. Kui nad edasi tahawad minna, siis on telgid kahe, kolme tunniga kokku wõetud. Talwel seisawad nad paigal, teewad lammastele natuke mätastest warju, aga muud elajad seisawad kiwi aedade sees kuni kewadeni. Leiba nad ei tunne, waid elatawad endid ainult piimast ja lihast, ja teewad omale hobuste piimast punshi, mida nad „kumis“ nimetawad. Mitte üksi toidust, waid ka kōiki muud elu tarwitust saab Kirgiislane omast karjast, nagu wilti telgi tarwis, magamise aseme, kübara, sadula wildist, magamise kuue kalewist, kujukä lamba nahast. Maast madalast sõidawad Kirgiislased alati ratsa hobustega. Igal ühel neil rändajatel suguharudel on oma ringkond, kus nad rändawad, teiste suguharudega nemad endid ei sega. Kōik sugulased hoiawad endid ühte roodu, selle walitseja wanim ehk sultan on.

2. Lõuna-hommikupoolne jagu (Юго-восточная) ehk wāhām pool Kesk-Asiast on täis kõrgeid mägesid ja orgusid. Kōige tähtsamad neist mägedest on **Tjan Schan** (Тянь Шань) ehk taewa (Небесныя) mäed, mis Hiina maalt meie riiki ulatawad ja kōige kõrgemate mägede hulka arwatakse, mis maa peal on. Ühe kõrgus nende seas, keda **Kaufmanni Pik** (Пикъ Кауфмана) kutsutakse, on 7 wersta. Taewa mägede lume harjad ja nende paljud harud ulatawad kōige selle maa läbi, kust palju tähtsaid jõgeid ja järweid wälja tulewad. Säältsete järwede hulgas on isfāranis tähtsad **Balkash** (Балкашъ), madal, aga wāga suur ja soolase weega, ja **Urali järw** (Уральское озеро), mis nii suur on, et seda ka mereks hüütakse. Kōige tähtsamad Kesk-Asia jõed on: **Sili** (Или), mis Balkashi järwe langes, ja **Sür Darja** (Сыръ Дарья) ja **Amu Darja** (Аму Дарья), mis Urali järwe jõoksewad.

Rahwas elawad seal linnades ja külades, ja elatawad endid karjast, põllutööst ja kauplemisest. Et seal aga wāga kuiv õhk on, ja wihma ei ole, aga põllutöö ommeti põllule niiskust nõuab, sellepärast pruugib rahwas iga jõe ja järwe tõusu, kust nad kanaalite läbi wet oma põldude peale lasewad ja neid kastawad. Sellepärast ka põld, kui ta hästi on kastetud, 50, ja koguni 100 seemet annab.

Kõige enam kasvatatse seal riisi, nisu, hirsi, puuwilla, mauli ehk siidiussti sõbda puid (шелковица) ja muid wilja puid. Wiinamarjad, wirsid, apriksid, granaatid, arbused ja melonid signewad seal aruldaselt rohkest, aga wäga hea maoga; aga mauli- ja puuwilla puu peetatse seal harilikult kõige ülemats kaswus.

Mis Kirgiislasel seal oma maa saatidest midagi üle jääb, seda müüb tema Hiinlastele ja teistele naabri rahwale, ja sagedaste ka Euroopa maale. Pea kauba asjad on: puuwil, toores siid, puuwilla ja siidi kangad, willased riided, rasw, nahad, sabulad, kuitatud puuwil ja telliskivi thee*).

Wene Keisr-Mafia on suur ligi 58,000 □ penik., kus üle 5 milj. inimese elawad. Wenelasi on seal wähä; need elawad ainult linnades ja kindlustes. Mõnede jõgede ääres on mõned weikesed kasakate jaamad, kes rändajaid peawad tähele panema.

Wene Keisr-Masiat jautakse weel järgmistesse jagudesse:

1. УРАЛЬСКАЯ ОБЛАСТЬ, **Uralski walitsuskond**, pea linn **Uralsk** Uraali jõe ääres, ajab kaladega suurt kaupa.

2. ТУРГАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ, **Turgai walitsuskond**, pea linn **Turgai** (Тургай).

3. АКМОЛЫНСКАЯ ОБЛАСТЬ, **Akmolini walitsuskond**, pealinn **Akmoli**. Omsti linnas on steppide maa ülema walitsuse koht, kus ka kindral kuberner aset peab.

4. СЕМИПАЛАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ, **Semipalatiinski walitsuskond**, pea linn **Semipalatiinsk**.

5. СЕМИРЪЧЕНСКАЯ ОБЛАСТЬ, **Semiretzenski walitsuskond**, pea linn **Bernõi**.

6. СЫРЪ-ДАРЪИНСКАЯ ОБЛАСТЬ, **Sür-Darja walitsuskond**, pea linn **Tashkent**.

7. ФЕРГАНСКАЯ ОБЛАСТЬ, **Ferghana walitsuskond**, endine Kokandi riik, pea linn **Kokand**.

8. АМУ-ДАРЪИНСКИЙ ОТДѢЛЪ, **Amu-Darja jagu**, pea linn **Petro-Aleksandrowsk**.

9. ЗАКАСПИЙСКАЯ ОБЛАСТЬ, **Zaga-Kaspia walitsuskond**, pea linn **Ahasbad**.

*) „Telliskivi thees“ kutjutakse kolmat ehk kõige alamast thee lõikust Hiina maal, sest et need lehed härja werega kastetakse ja nõnda ära kuitatatakse, mis neile telliskivi karwa annab. Seda theed pruugitakse wäga palju Wene maal. W. a.

Meie Euroopa naabrid

Наши Европéйскіе сосѣди.

Rootsi ja Norwegi. Швécія и Норвécія.

Rootsi ja Norwegi on kaks kuningriiki ühe kuninga valitsuse all. Nad seisavad **Skandinaavia poolsaare** peal, kus maa enamiste madal ja tasane on, aga kust mägede ahelad läbi käivad. Kaldad on seal kõrged, nukulised ja nende ümber möllavad enamiste alati tormid. Liivane ja soone maapind ei anna rahvale mitte küllalt ülespidamist. Jõgesid ja järvesi on palju, ja nende seas mõned hästi suured. Nende jõgede liig käre jookks ja paljud wee kukutused ei lasa neid sugugi laewade sõiduks pruutida. Rootsis ei ole mitte paksu rahvast (14,000 □ penik. peale 5 milj. inimest). Rahvas on Saksa sugu, keel on Saksa keele sarnane ja neil on ewangeeli Luteri usk. Pea ülespidamine on põllutöö; peale selle pühitakse seal palju talu, nimelt räimi ja heeringid, mägedest kaevatakse rauda ja wäste, kus seda rohkesti saada on, ja kasvatatakse ka elajaid. Laewadega weetakse wäljamaale männa, kuuse ja kase puid, ja rauda, mis Euroopas kõige paremaks peetakse, nõnda ka räimi, heeringid, j. n. e.

Rootsi pea linn ja kuninglik walitsuse ase on **Stokholm**, Mälari järwe ääres, ja **Kristiania** Norra maal.

Preisi maa. Пруссія.

Preisi maa, mis Weneriigi piiri külgi puutub, on Balti mere ääres. Ta on pea enamiste kõik tasane, madal maa, ainult Wunapool on mõned wähamad kõrgustikud. Kliima on paras ja maapind isäranis sgitaw. Wiljadest kaswawad, nii kui meiegi juures, rukkid, odrad, taerad, nisud ja kartohwid, keda wiimsed wäga palju toiduseks pruugitakse. Põllutöö on kõige kõrgema järje peal, kus palju masinate abil tööd tehakse. Palju

soofid on ammugi figitawaks põlluks tehtud ja kõrbeid ülesse haritud. Ka elajate kasvatamise eest kantakse suurt hoolt. Peaaegu ei kusagil Euroopas ei kulutata niipalju raha põllutöö ja elajate kasvatamise peale kui Preisi maal. Peale selle kaewatasse seal ka rauda, wäste, tina, hõbedat, soola ja isedranis kiwisüsa, keda seal nii rohkesti olewat, et kümme tuhat aastat weel pruukida wõiwat. Ka saadakse seal mere rannast bernsteini kiwe, millest mõnesuguseid kenasid asju tehakse.

Preisi maal on palju mitmesuguseid wabrikuid, ja weikseid linnaid, kus palju käsitööd tehakse. Üks suurtlüki walaja, **Krupp**, on kõiges ilmas kuulus. Kaupa weetakse Preisist iga aasta lõpmata rahasummade eest wälja, ainult Wenemaale 115 milj. rubla eest.

Kauplemine on sellespärast seal väga kerge, et seal palju raud- ja kiwiteesid on, nõnda ka lanaanid ja jõgesid, ja mitmed head mere sadamad, kust kaupa otsesõu teistesse kuningriikidesse wõib wia. Sõed on enamiste laewasõitutele väga head, kasase jooksuga ja peaaegu üsna ilma wee kufutusteta ja koskedeta. Tähtsamad neist on: **Oder**, **Elbe** ja **Rein**, mis kõigist Preisi piiridest läbi käiwad. Meie riigist weetakse Preisi maale kaupa Niimeni ja Weikseli jõgesid ja Balti merd mööda, enamiste laewadega, kuhu raudteed maa seest kaupa kofku weawad.

Preisi maal on 6400 □ penik. peal 25 milj. inimest. See inimeste hulk on Saksa sugu ja ewangeli Luteri usku. Ka on hommiku pool Preisist ligi 3 milj. Poolakaid, mis üks wana Poola riigi jagu on. Peale paljude keskmiste ja ülikoolide on neil väga head alamad koolid, kus kõik lapsed sunnitakse koolis käima.

Preisi pealinn on **Berlin**, kus Preisi kuningas, kes ka ühes Saksa keiser on, elab. Kuulus kauplemise ja käsitöö koht. Siis on weel **Memel**, **Königsberg** ja **Danzig** mereäärjed linnad, kes Wenemaaga laialiselt kaupa ajawad.

Austria-Ungria. Австро-Венгрия.

Seal on kaks riiki ühes: **Austria** ja **Ungria**, kus Austria keiser ühes Ungria kuningas on. Preisi kõrwas puutub tema õhtu pool Wenemaa külgi ja ulatab sealt lõuna poole kuni Kesk-Euroopasse.

Austria-Ungria maa pind on väga mitme sugune: mäed wähetawad orgudega, tasased madalad maad kõrgustikkudega. Kõrgustikkusi on siiski enam kui madalaid maid. Kõige tähtsamad neist on **Alpi** ja **Karpaati** mäed. Tõgesid on seal küllalt, aga kõik ei ole laewa sõiduks kõlbawad; suuremad ja tähtsamad, ja laewasõidule kõige paremad neist on **Donau**, **Elbe**, **Oder** ja **Weissel**, mis aga mitte hoopis Austria päralt ei ole, waid aga mõned jaud nende jooksust. See riik on 11,300 □ penif. suur ja seal elawad 37½ milj. inimest. Kõige suurem jagu neist on Slaawlased, siis Ungarlased ja wiimaks Sakslased. Igal ühel neil rahwal on oma usk, oma kombed ja riided ja oma isi keel. Siin haritakse põldu, kaswatatakse kukuruusi, riisi, wiinamarju ja muid wilja sugusid, nagu meie juures. Maa on väga sigitaw, nõnda et ka wilja riigist wälja weetakse. Elajate kaswatamine ei ole just kõige paremal korral, aga mägisel mail kaswatatakse palju häid elajaid. Ta on rikkas metsast, mineraalidest, rauast, kiviisütest ja soolast.

Wabriku töd on seal küll väga tähtjas, aga see pruugitakse enamiste omas riigis ära. Weissel mõedul wiitakse wälja maale kanepist, linast ja willast riidet, mõnesugusid terafest ja klaasist asju. Rahwas on suuremalt jaolt Rooma katoliki usku.

Austria pealinn on **Wiin** (Вiѳна), Donau (Дунáи) jõe ääres, ja Ungrias **Ofen-Pest**, niisama Donau ääres.

Austria ehk õhtupoolsed **Slaawlased**.

Rutenid ehk **Russid** elawad õhtu pool Wene piiri wastu Galitsias ja Bukowinas; neid on 3½ miljoni.

Poolakad, mõni miljon, elawad õhtupoolsel Galitsia maal. Nende pealinn on **Kraakau**.

Tsehid elawad Böömi maal, on agarad põllu- ja käsitööde peale. Neid on ligi 8 milj. Pealinn **Braaga**.

Slowakid, umbes 2½ miljoni, elawad põhja õhtu pool Austrias.

Slowinzid, weikene Slaawi suguharu, elawad põhja pool Adria merd mägede ja orgude sees, **Saatwe**, **Draawe** ja **Muru** jõe ääres. Pealinn **Saibach**.

Kroatid wõi **Horwatid** elawad Slowinzide kõrwal, põhja hommitu pool Adria merd. Neil on oma gümnaasium ja ülikool. Pealinn **Agram**.

Serblased elawad kitsalt ja pikalt Adria mere kaldal Dalmaatsias. Slowinzist, Horwatist ja Serblasti ühtekokku on 8½ milj. Bosnia ja Herzegowiina Slaawlased oliwad hilja aja eest Türgi walitsuse all.

Rumeenia. Румынія.

Weikene kuningriik Donau kaldal, wastu Wene piiri. Oli enne Türgi ülema walitjuse all, sai selle järel Wene abiga Türgi alt lahti ja isi kuningriigiks. Rumeenia elanikud, Moldawid ja Walachid, on mitmest rahwast kokku segatud, nii ka Slaawlastest. Eht nende maa küll weike on, siiski on ta hästi sigitaw ja inimesed hoolsad töbtegijad. Põllutöö ja elajate kaswatamine on seal pea ast. Seal kaswatatakse nisu, katuruusi, wiina- ja wiljapuid. Pealinn **Bukarest**.

Türgi maa. Түрция.

Eduna Giroopas Musta mere kõrwas on suur poolsaar, keda **Balkanis** nimetatakse, kust ka kõrged **Balkanid** läbi käiwad. See maa on kõige ilusamatest kohtadest maa peal. Mere rannas on head sadama kohad, kus laewadega wõib käija. Kõrgesid selle poolsaare peal palju ei ole, aga siiski küllalt selle maa lastmiseks. Kliima on soe ja terwisele hea, ja põld hästi sigitaw.

See maa oli wanal ajal hästi sigitaw, wäga rikas ja täis suuri linnast, mis laialist kaupa ajaswad. Üks jagu sellest maast oli Greeklaste ja teine Slaawlaste käes. 1500 aasta ümber tuliwad Türglased selle rahwa peale ja töiwad Muhamedi usku sinna; sellest saadit hakkas see maa waeseks ja tühjaks jääma. Türglased riisusiwad rahwa käest kõik nende waranduse ära ja jätsiwad neile ainult niipalju, et nad nälga ei surnud. Sellepärast seisab seal palju head maad harimata maas. Wabrituid on seal wäha, ainult pealinnas ja peale seda weel kahes kolmes linnas, kus siidi ja willast riiet tehakse, aga seegi töö on kõik wõera rahwa käes. Türgi kaubad on kõige halvemad Giroopas; ainult mõega terad, tekid ja tubak arwatakse heaks. Halwade teede pärast ei wõi ka kauplemine Türgis mitte lorda minna. Meie riigist müüakse sinna peale 10 milj. rubla eest nisu, sealt tuuakse aga natuke wähäma summa eest kaupa meie riiki.

Rahwas on seal suurem osa Slaawid ja Romaanid, Türglasi aga kõiges 1½ miljoni.

Türgi pealinn on **Konstantinopol** (Константинополь), 1 miljoni inimesega.

Balkani ehk lõunapoolsed Slaavlased.

Bulgaarlased on kõige suurem rahwa selts, Balkani poolsaarel, kes aastal 1877 Türgi ifte alt isi riigiks said, ehk küll Türgi walitsus nüüd paljalt nime poolest nende üle on. Maa on seal hea wilja maa, kus kaks jagu põldu katuruuniga külwatakse ja kolmas jagu nisu, rukkid, riisi, tubakat, puuwilla, wiinapuid ja palju roospuid, kelle ditekt kallist roosi õli tehakse. Wiljapuu aedu on palju ja Balkani mäed on täis buchi ja tamme metsa. Bulgaaria rahwas on hoolsad töötelijad. Nende keel on Wene keele jarnane ja rahwas on ka Greeka usku.

Pealinn on **Sohwia**.

Serblased elawad Balkani poolsaare põhja õhtupoolse jau sees. Oli enne suur isikuningriik, aga 1400 aastal sai ta jaolt Türgi alla. 1800 aasta järele sai pool Serbiat Türgi walitsuse alt lahti, aga Bosnia, Herzegowiina ja wana Serbia jäiwad weel Türgi alla, kust nad 1877 priiks saiwad.

Serbia maa on väga ilus ja sigitaw, rahwas armastawad enam põllutööd kui käsitööd. Neil on oma kuningas, omad seadused, palju kooli ja Greeka ust, ja rahwa arv $1\frac{1}{2}$ miljoni.

Kuninglik pealinn on **Belgrad** (Бѣлградъ).

Tshornagoorlased elawad Austria ja Türgi wahel kõrgete mägede peal, mida musta mägedeks (Чернагоры) kutsumatakse. Rahwast on ligi 280,000 Serblased, kes Türklaste eest sinna mägedesse põgenenud. Nemad ei ole endid ilalgi Türgi alla annud, ja on väga waprud sõjale. „Wõta minu püss, ehk minu wend — üks puhas,“ ütleb Tshornagoorlane. Maa on mägine ja kiviine ja ka kehwa wilja kandja. Siiski kaswatatakse seal katuruusi ja kartohwliid, mis peaaegu ainult rahwa toidus on. Ka talu püütakse seal.

Tshornagoora pealinn on **Zetinje**.

Teised Euroopa riigid.

Другія Европéйскія Государства.

Daani maa. ДА́НІЯ.

Daani päralt on **Jüüti poolsaar** ja teised saared, kui: **Själlandi, Jüüni ja Laalandi**. Nende maapind on kõit madal ja tasane, liivane ja savine ja wäha jõgedega, mis põllupidamiseks mitte hea ei ole. Kliima on seal paras ja ühetasane. Siiski on seal ilusad haljendawad aasad, kus karjad käiwad, palju palju buchi ja tamme metsast. Elajate pidamine on seal heas korras ja wõit ja piima tallitus kõige parema järje peal; Holsteini sugu hobused on seal wäga head ja tugewad.

Rahwast on kaunis tihti (1100 □ penik. peale 2 milj. inimest), Daanlased ja Sakslased mis ühte sugu ja ew. luteri usku on. Pea tallitus on neil elajate kaswatamine ja põllutöö, mis hoolsa tegemise juures Daani riigile oma leiba annab. Siis kaswatatakse seal palju aawilja, kusti kirsi ja ploomi palju Wenemaale tunakse. Wabriku tööd tehakse seal niipalju aga, kui omal tarwis on.

Pealinn on **Kopenhagen**.

Daani päralt on weel **Islandi saar**, Euroopast põhja õhtu-pool Atlandi meres, mis pea suurem on, kui Daani maa ist on. Seal peal on tihedad mäed, kelle ladwad igawese lumega on taetud ja kelle hulgas mitmed tulepurstawad mäed on, nimelt **Hella** ja **Krabla**. Peale seda on seal palju neid kohtast, kus maa põhjast tulist wet, auru ja muda wälja purstab. Need kohad kutsutakse Geiseriks.

Saksa maa. Германія.

Saksa maaks nimetatakse ühte kuningriikide kogu, kus neid mõni kümme-kond koos on. Mõned neist on suuremad, mõned üsna pisukesed. Mõnel on mõni kümmetuhat, mõnel mõni kümme miljoni inimest. Iga riik elab istenesele, on oma

kuninga ehk würsti all. Sõja ajal ühendawad endid kõik waenlase wastu. Peale selle on nad endile kõik ühesugused mõdedud, ühesugused rahad ja palju ühesugusi seadusi wõtnud.

Saksa maa täidab suuremalt jault Shtu-Giroopa maad; suurem jagu sellest on tasane, aga muist mägiline ja orgline. Seal on palju raudteesid, kanalisi ja igas küljes head jõed, kellest kõige tähtsamad **Rein** ja **Elba**. Kliima on paras, ja seal siigivad kõik põllu- ja puuwiljad, ja wiinamarjad, kellest head Reini wiina tehakse. Inimesed on kõik Saksa sugu, peale 3 miljoni Poolaka, kes Preisi riigis elawad. Rahwas on pak (10 tuhande □ penikoorma peal 44 miljoni inimest), et oma ülespidamist waewalt omalt maalt saab. Mägedes raijutakse puid, mida parwedeaga jõgesid mööda wälja saadetakse, põletatakse süsi, aetakse tõtatit, tehakse tuletikka ja mitmesugusid mängiasju. Orgudes ja lagedal maal tehakse väga hoolega põllutööd, ja linnades väga palju wabrikute ja käsitööd, ja peale seda lähawad palju inimesi teistesse riikidesse töösse wälja. Saksa maal sunnitakse kõik lapsed kuue aastast saadit koolis käima.

Kõige suuremad riigid Saksa maal on **Baieri**, **Saksi**, **Badeni** ja **Württembergi**. Preisi maa on ka Saksa riikide kogu päralt, ja nende kuningas on ka Saksa riigi keiser, ja riigi kogu sõjawäe peamees. Nende riikide seas on ka veel kolm priilinna: **Hamburg**, **Bremen** ja **Lüübek**, kes oma kae peal laialist kaupa ajawad. Isiranis tähtjas on Hamburgi kauplemine, nimelt Saksa ja Balti mere peal, kus nende laewad kõigis sadamates väga palju kaupa weawad. Inimesed on Saksa maal põhja pool ewangeli luteri, ja lõuna pool katoliku usku.

Pealinnad on: Preisi maal **Berliin**, kus keiser elab; Saksi maal **Dreesden**; Baieris **München**; Württembergis **Stuttgard** j. n. e.

Suured linnad on veel: **Königsberg**, **Breslau**, **Magdeburg**, **Hannower**, **Köln**, **Mugsburg**, **Mürnberg**, **Strasburg** j. n. e.

Suured jõed: **Rein**, **Elba**, **Oder** ja **Weißel**, mis wiimne Preisi maalt läbi jookseb.

Hollandi maa. Голландія.

Hollandi maa on weike, aga tihti rahwaga täidetud (680 □ penikoorma peal 4 miljoni inimest). Ta seisab Saksja mere ääres niisuguse madala koha peal, et ta ammugi oleks mere lainete alla maetud, kui mitte hoolsad elanikud oma maa tüüfi mere poolt tugewate wallidega ei oleks warjanud.

Hollandi rahwas on Saksja sugu; neil on wäga puhtad elumajad, jõgid, riided ja kõik muud asjad. Praegu on Hollandi maa kuulus oma ilusate karjaloomade ja juustu pärast, ja peenikese linase riide ja heeringate pärast. Heeringate eest wõetakse Hollandis palju raha sisse. Wäga tähtjas on ka Hollandi kaubaajamine. Mere ligidal, kus laewadega jõgesid mööda juure pääseb, lähäb see wäga suure mõeduliseft, nõnda, et Hollandi maa Euroopas kauplemise poolest kolmandama järje peal seisab. Kaubad on: kohwi, suhkur, pilliroog, riis, puuwiil ja kõigesugune würtfi kaup, mis nende asumaadest teiste ilma jagudest wälja tunakse.

Rahwas on osalt katolitu ja osalt Kalwini usu.

Pealinn on **Saag**, aga kõige tähtsam kauba linn on **Amsterdam**.

Tähtjas on **Zuiideri järw**, mis mereft sügawasse nende maa sisse tungib.

Belgia maa. Бельгія.

Belgia, weike riik mere ääres Hollandi naabrus, on rahwaga üle ilma kõige paksemalt täidetud (500 □ penikoorma peal 5½ miljoni inimest). Meri on Belgia rannas madal ja liiwane, nõnda, et seal head sadamat peaaegu ei olegi. Aga igapäine mere tõus, mis kõrgesse jõgede peale langeb, teeb need nõnda weerikaks, et kõige suuremad laewad nende peal wõiwad ujuda. Sellepärast palju linnasi Belgia maal, ehk kül jõgede ääres, neid niisamma hästi wõiwad pruukida, kui oleks nad mere ääres.

Pea tallitus Belgia maal on põllutöö; nad külmawad kõikesugu wilja ja linu, ja peale selle kaswatawad nad palju lilleft. Mit tui

Belgia väga rikas kivistest ja rauast on, nõnda ütseb seal wabrikute tööd väga ilusaste. Belgias tehakse puuwillast, linast ja siidi riidet, raudtee rööpeid (рельсы), masinaid, nõelu, põllutöö riistu ja kõiktugusid asju, mida kõige paremaks ja kallimaks peetakse. Belgia kauplemine on nii laialine, et üksi mõned suured riigid temaga sammu võitvad pidada. Rahwas on katoliku usu.

Pealinn on **Brüssel** (Брюссель).

Inglismaa. Англия.

Shtupoorse Kesk-Euroopa ranna ligidal seisawad mere sees kaks suurt saart üksteise kõrwas, ja ümber nende mõni tuhat weikest saart. Need saared oliwad enne kolm riiki: **Inglise, Shottlandi ja Irlandi**, mis pärast ühte ühendati ja **Suur-Britannia**ks nimetati, ehk lihtsalt **Inglismaa**ks.

Meri, mis Inglismaa ümber seisab, teeb temale igast küljest lugemata palju lahesid ja häid sadamaid. Mere ligiolet annab Inglismaale paraja, niiske ja ühetasase kliima: talwel ei ole mitte väga külm ja suwel mitte palaw. Inglismaa jõed ei ole mitte väga pikad, aga palju weega, sügawad, ei ole neil kütutusi ja woolawad pikka miki, sellepärast on nad kõigesuuremate laewade sõiduks sündsad. Mäed ei ole seal mitte väga kõrged, aga läbifegi rikkad kivistest ja rauast.

Rahwast on seal paksult (5800 penikoorma peal 34½ milj. inimest), kes oma wirtuse, tarkuse ja rikkuse poolest esimesed maailma peal on. Kõik teised rahwad püüawad Inglisele järele teha ja kõigist nende kasulikkudest leidustest osa wõtta. Maa harimine seisab seal kõrge järje peal: kõik põllud haritakse väga korraliselt, et iga tükike maad kasu annab. Mitmesugused wilja ja marja puud siginewad seal väga hästi; wili annab harilikult kümme seemet, ehk küll maa ist mitte isäranis sigitaw ei ole. Slusad aasad annawad palju heina, — 500 puunda läbifegi tesjätini pealt. Elajaid kaswatatakse Inglisemaal palju, aga kõige paremaid sugudest.

Nii palju rahwa pärast ei wõi nad kõiki toidust omalt maalt saada, sellepärast teeb pea pool rahwast wabrikutes tööd, mis läbi nad teiste rahwaste käest leiba saawad. Suuri wabrikuid on Inglisemaal arwamata. Need teewad kõiktugusid töösid, aga kõige enam mää tööd, kust kivistest ja rauda wälja tuuakse. Kõik tööd tehakse seal wabrikutes masinatega, kelle jõudu niipalju on, kui kõige maa-

ilma inimeste jõud. Inglise ääres oma kaubaga ja wabrikute töödega kõige maailma, mis nad mitme künnetuhande laewaga wälja weawad. Neil on ka kõigis maailma jagudes wäga palju asunaid, saja miljoni kaupa inimestega, kuhu nad palju linnast ja teesid ehitawad, ja head korda säewad. Nende wabrikud toowad iga aasta kõigest maailma maadest milioonisi puudasi kõiksugust poolwalmist kaupa, kui: willu, puuwillu, nahku, raswa, puud, elewandi luid j. n. e. Kõik see tehakse seal wabrikutes ümber ja wiatse maailma jälle laiali. Ka Wenemaale tuuakse seal palju kaupa, aastas ligi 130 miljoni rubla eest, ja siit wiiwad nad kaupa ligi 140 miljoni rubla eest.

Rahwas on Suur-Britannias ewangeli usku ja Irlandis katoliku usku.

Inglismaa pealinn on **London**, Temse jõe ääres, üle kolme miljoni inimesega; esimene linn oma kauplemise ja suuruse poolest maailma peal. Teised suured wabrikute linnad on: **Birmingham**, **Liverpool**, **Manshester**, ja Shotti maal **Glasgow**. Shotti maa pealinn on **Edinburg** ja Irlandis **Dublin**.

Inglaste päralt on weel: ligi pool **Põhja-Ameerikat** ja mitmed saared, terve **Austraalia kindelmaa**, **Aasias Cest-India** ja mitmed weiksemad maatükid ja linnad, **Ahwrikas** lõunepoolne jagu (Kap maa) ja mitmed saared, **Ciroopas Gibraltari** mere kitsus, ja **Malta** ja **Küüruse** saared. Kõige nendega on Inglise walitsuse all 380,000 penikoormat maad 230 miljoni inimesega.

Prantsusmaa. Франція.

Prantsusmaa seisab Inglismaa ligidal, keda kitsas meri, mis kanaaliks kutsutakse, üksteisest lahutab. Rahkest küljest on meri Prantsuse maal piiriks, kus mitmed head sadamad on ja läbi aasta laewadega sõidetakse. Peale heeringate püütakse seal weel palju sardiniid ja austrid, mida rikkad rahwas pruugiwad. Põhjapoolne Prantsuse maa on tasane ja madal, lõunapoolne mägiline. Jõgestid on palju, kelle peal laewa sõit enamiste wõimalik on. Peale selle on neil palju häid teesid ja kanaalisi.

Prantsusmaa on wäga rikas, palju rahwaga (10 tuhande penikoorma peal 38 miljoni inimest), sooja kliimaga ja wäga siigi-

tawa maapinnaga. Rahwas on enamiste ühte sugu, räägiwad ühte keelt ja on katoliku usku. Nemad on väga lustilikud, terased, wirgad ja hakkajad nagu Ingliseed. Pea pool rahwast teeb põllutööd, kus kõiki toiduse wilja pruugitakse, aga kõige enam nisu. Peale selle kaswatatakse kõiktisugusid wiljapuid, õlipuid, wiinapuid, suhkru nairid ja maulipuid, keda küllalt omal maal ära pruugitakse, aga ka palju wäljamaale wiitakse. Wiinamarju kaswatatakse seal nõnda palju, et pool wiina, mis Euroopa maal pruugitakse, Prantsuse maalt tuleb.

Prantsuse wabriku tööd on ka kõiges maailmas kuulsad, isäranis riide kaup, mis kõige paremaks peetakse. Peale seda on kõit Prantsuse tööd väga head ja ilusad, miksparast neid kõiges maailmas pruugitakse, ja nad täidawad kõiki maailma oma kallil wiinaga. Aga Prantsuse maa ist peab teiste käest leiba ostma, mida omal küllalt ei ole, nõnda ka elajaid ja muud poolwalmist kaupa oma wabrikutele.

Prantsusmaal on nüüd wabadriigi walitsus, kuhu finnitud aja peale üks president walitakse.

Linnad on: Pealinn **Pariis**, Seine jõe ääres, ligi 2 miljoni inimesega, väga uhke ja kindel linn palju wabrikutega. Teised tähtsad linnad on: **Liong**, **Bordoo**, **Mar-selje**, **Touloug** j. n. e.

Jões: **Seine**, **Loare**, **Karonne** ja **Roone** jõgi.

Mäed: Lõunapool wastu Spania piiri **Pirennäi** mäed, ja hommikupool wastu Schweitsit **Alpi** mäed.

Spaania ja Portugaalia maa.

Испания и Португалия.

Need on kaks isäralikku kuningriiki, mida **Pirennäi poolsaareks** nimetatakse. Kõige kolme külje ümber on meri, ja neljat külge lahutab Prantsusmaast Pirennäi mägestik.

Maapind on seal väga mitmesugune: kõrged mäed, sügawad orud, kõrgustikud ja madalikud. Wee kastmine on seal kassin, et wäha jõgesid ja wäha weega. Suwel jääwad mõned üsna madalaks ja wähest hoopis kuiwaks. Kliima on seal soe ja lõunapool väga pa-

lav. Selle poolsaare suurema jao peal haljendavad aasta läbi ilusad aasad, okaspuu metsad, tammed, kastaanid, sitronid ja apelsiinid, wiinapuud, subkrupilliroog, kaktused ja palmid. Aga palju maapinda on ka kivine ja savine, kus midagi ei kaswa.

Rahwast ei ole seal mitte wäga palju (10 tuhande □ penikoorma peal 20 miljoni inimest). Spaanlased ja Portugaallased on üksteisega sugulased, keel on pea üks ja nad on katoliku usku. Maa pidamine on nende ülem tallitus, kui: põllutöö, elajate ja wiinamarjade kaswatamine. Hariwad enamiste nisu, õlipuid, wiinapuid ja kõikisugusid lõunamaa wiljast. Meawiljast ja wiinast wõiwad nemad teiste rahwastele müüa, aga isi peawad nad palju asju teiste käest omale ostma, sest et neil omal maal palju wabrikuid ei ole. Sealsete elajate hulgas on kuulsad Andaluusia härjad ja Merino lambad, keda igasfe teise maasse wiiakse, sest et need kõigepeenemat sugu on. Peale seda on Spaania wäga rikas metallidest, kui: elawast hõbedast, tinast ja hõbedast. Neid weetakse seal wäga palju wälja, aga neid ei kaewa mitte oma maa peremehed wälja, waid wõerad, enamiste Inglise.

Spaania pealinn on **Madrid**, teised **Malaga**, **Kaadis**, **Granaada** j. n. e.

Portugaalia pealinn **Lisfabon**, teised **Oporto**, **Braga** j. n. e.

Mäed: **Birennäid** wastu Prantsuse piiri ja **Bisaja** mere randa, ja **Kastiilia** mäed keskset maad.

Jões, mis ka jault Portugaaliast läbi käiwad: **Duero**, **Tajo**, **Guadiana**, **Guadalkwiwir** ja **Ebro**.

Staalialia. Италия.

Staalialia on pik ja kitsas poolsaar, keda **Appeniiniks** hüütakse, sest et **Appeniini** mäed pikuti temast läbi käiwad. Et see maa mõlemist küljest meresse puutub, sellepärast on tal rohkeste lastet ja rikas taimede kaswu poolest. Voorberi ja õli puud, sitroni ja appelsiini puud, mandli ja wirsi puud, kreeka pähkled, wiinamarjad, küpressid, mirtid, palmid — leitakse siin kõik kaswamas. Aga isäranis kiidetud on Staalialia oma hea kliima pärast: lund tuleb seal wäga harwa, õhk on wäga puhas, sagedaste ei näe terwel kuul ühte pilwetest ja taewas on ilusat sinist karwa. Peale seda ülendab Staalialat weel ligi seiswa, wagase mere ilu, mis kui peegel hiilgab, ja

suur tulepurstaja Vesuvi mägi, mis alati suitses ja aegajalt hirmsaid tuleleekisi välja ajab, ja taewa ja kõige ümbruse punetama paneb. Itaaliast on palju kunstimehi välja tulnud, kes laulmises, maalimises, muusikas, tujude rajumises j. n. e. kuulsaks on saanud. Sellepärast lähavad palju rahvasti teistest maadest Itaaliasse: ühed lusti pärast kõiki nägema ja imestama, aga teised õppima.

Itaalias on paks rahwas (5600 □ penikoorma peal 28 miljoni inimest). Nende pea töv on põllu töv; nad kasvatavad riisi, nisu, kukuruusi, jault suhkuroogu, puuwilla ja kõrtisugusid lõunamaa wiljast. Põllutöös juures tehakse seal ka mitmesugusid käsitööd: kasvatatakse siidi, tehakse õlgist plehtisi, murtakse marmorit, ja tehakse sellest asju ja nurgelisi plaatisi. Wabrituid ei ole Itaalias veel palju, aga nad täiendavad kõiki asju paremaks ja nende väljavedamine kaswab järjeste, kui: parchid, siidi material, lindid, pitsid wõi pigelid, lina- sed ja willased riided, muusika instrumentid. — Rahwas on katoliku usku ja nende keel Ladina keele sarnane.

Linnad: Room, pealinn, kus kuningas ja paawst elawad. Wäga uhe ja wana linn. Teised tähtsamad linnad: Neapoli, Weneetsia, Genua, Turin, Mailand j. n. e., ja Sitsilia saare peal Palermo.

Jões: Tiiber, Rooma linna all, ja Po.

Mäed: Appeniini mäed jooksewad pikuti läbi Itaalia maa, ja Vesuvi, tulepurstaja mägi, on Neapoli linna ligidal Wähe mere ääres, ja teine, Altna, Sitsilia saare peal.

Sardinia saar Wähemeres on ka Itaalia päralt.

Schweitsi maa. Швейцарія.

Oma suuruse poolest on Schweitsi üks weike riik (700 □ penikoorma peal 2½ miljoni inimest), aga oma seisukoha poolest on ta kõige ilusam nurg maa peal. Ta on täis kõrgeid mägesid, mida Alpid hüütakse, kes seda riiki kõigest küljest sisse piirawad. Mägede harjad on igawese lumega kaetud, aga küljed ja orud ilusa halja taimede kaswudega. Suured ja weiksed jõed hulga kaupa woolawad mägedest maha ja teewad tee peal wahutades ja kõhisedes suuri wee kukutusi, aga seespool mägede wahel hiilgawad waikselt ilusad järwed.

Schweitsi rahwas on kolmest naabri rahwast kokku ühendatud: Sakslastest, Prantslastest ja Itaallastest. Nende tallitus on jahipidamine, isäranis elajate kaswatamine. Mägede nõlwad, mis sahw-tise, söödawa ja maitswa heinaga on kaetud, annawad elajatele wäga head toitu. Roduelajad on Schweitslase riffus: ta peab neid suurel hulgal, aga kõige paremaist sugudest. Kes orgude kestel elawad, teewad ka põllu tööd, aga madalamate mägede külgede peal ja mägede jalal hariwad nad wilja ja wiinapuid.

Schweitsi wabriku töödest wiiake wälja palju puuwillast ja siidi riidet, pitsi ja mitmesugusid öle palmitusi. Isäranis suurel hulgal wiiake juustu Schweitsi maalt wäljamaale. — Rahwas on seal Kalwini ja katoliku usku.

Schweitsi maal on wabariigi walitsus. Kõige tähtsam linn on **Genf** oma ilu ja uuride wabritsemise poolest.

Mäed on enne nimetatud **Alpi** mäed, kelle wahel palju pikki ja kitsaid järwest on.

Greeka maa. Греция.

Greeka kuningriik on Balkani poolsaare lõunapoolse otja peal, kelle päralt ka mõned ligiseiswad saared on.

See weike riik (900 □ penikoormat 1½ miljoni inimesega) on mäGINE, aga sooja kliimaga ja sigitawa maapinnaga.

Jõgesid ja järwi on Greeka maal küllalt, aga madalad ja laewa sõiduks kõlbmata; ainult maa kastmiseks on nad head. Peale seda on Greeka maa pea igast küllest merest ümber piiratud, kelle kallastel sagedaste head sadamad on. Greeka rahwas on Greeka õiget usku, nagu Wenelased. Enamiste on nemad põllutöö tegijad, wabrikuid neil pea ei olegi aga siiski ajab Greeka maa küllalt laialt kaup. Beasjad, mis wäljamaale wiiake, on: lõunamaa puuwiljad, wiin ja wiinamarjad, rosinad ja korintid.

Riigi pealinn on **Ateen**, kus weel palju wanu mälestusi wanast Greeka rahwast on.

II. Meie Aasia maa naabrid.

НАШИ АЗИЯТСКІЕ СОСЪДИ.

Aasia Türgi maa. Азіятская Түрція.

Aasia Türgi riik ei ole mitte isegi jagu, vaid on Euroopa jauga üks. Weike-Aasias on Türgi riik väga lai; tema päralt on pea kõik see maa, mis wiljakandja ja haritud on, kus enne linnad oliwad ehitatud ja inimesed elastiwad. Aga nüüdsel ajal on kõik need kohad langenud, waeseks jäänud, wäha inimestega, palju kohtasi kõrbeks saanud, ja teistes kohtades on suuremalt jault haru hulkija rahwas. Need kohad on: **Armenia, Weike-Aasia, Mesopotamia, Siiria**, nende hulgas ka **Palästina**, mis üks Siiria maa jagu on ja kitsalt Wahemere kalbal seisab. Kui see maa enne väga sigitaw oli, mis „piima ja met jooksis“, siis on ta nüüdsel ajal lehw, kõrbe sarnane, alati kuiw kus maawärisemised käiwad, rohutirtsud häwitawad ja mõrtsukad aset peawad. Kõik endised linnad, mis Snnistegija elu ja kannatamise ajal õitse siwad, on kül weel tänini alles, aga nad on nüüd väga kurba nägu: ümberringi igas küljes kõrbed, wäha inimestega, waesed ja koristamata. Siiski käiwad igaaasta seal palju inimesi palwid tegemas, kes sinna templitele, keda kõik kristlased auustawad, rikkaid andisi wiilwad.

Jerusalem, 17 tuhande inimesega, mis mäekünkude peale ehitatud, kiwise kõrbede keskel; seal on püha Kristuse haua tempel. Üunapool Jerusalemmast seisab **Slimägi** tae waminemise kabeliga, ja mäe jalal **Ketsemane aed**.

Kahe tunni teed Jerusalemmast lõuna poole on weike **Betlemma** linnake, kus see koobas on, kus Kristus on sündinud, ja suur, wana tempel. Põhjapool Jerusalemmast seisab weike **Naatsareti** linnake, kelle ligidal **Tabori** mägi on, kus Kristust muudeti. Tähtsad on seal weel **Siinai** ja **Siibanoni** mägi.

Tähtsamad jõed Weike-Aasias on: **Tigris, Eifrat** ja **Jordan**, ja **Surnud meri** Palästinas.

Türgi päralt on weel Ahwrika maal, lõunapoolsel Wahemere rannal, **Egiptuse maa, Tripoli** ja **Tunis**.

Persia maa. Пёрсия.

Persia kuningriik puutub Wene Taga = Kaukaasia piirisse ja seisab ümber lõunapoolse Kaspia mere otsa. See maa on suur küllalt, aga weest waene, liiwase ja soolase maapinnaga, ja väga kuiwa õhuga. Persia elanikud on muist kindla eluaseme pidajad ja muist rändajad. Esmesed elavad linnades ja külates, teewad põllutööd, käsitööd ja kaswatawad elajaid, kui: hobusid, kamelid, bühwli härgi ja lehmi, peenikese willaga kitsesi ja lambaid. Persias kaswab mitmesugune wili, kõiksugused õunapuud ja peenikesed puuwiljad. Kõige tähtsam kaup, mis Persiast wälja wiitakse, on toores siid. Wabrikud tööd on seal väga wähi; neid ostawad nad muistalt, nimelt Wene maalt. Aga nende kallid tekid ja shallid wiitakse kõige maailma laiali. — Rändajad Perslased käiwad aga ühest kohast teise, elawad tellide all ja lähawad sagedaste üle piiri Türgi ja Wene maa sisse, kus nad riiuswad, warastawad ja elajad ära ajawad.

Pealinn on **Teheran**.

Kiwa. Хи́ва.

Kiwa riik on weike, mõne saja wersta laiune, hea sigitawa ja hästi kastetud maapinnaga, kuna ümberringi liiwa kõrbed on. Ta seisab madala Amu = Darja jõe ääres, Arali järwe juures lagendikus. Rahwas on Turkmendid, 4—500 tuhat. Muist neist on kindla eluaseme pidajad ja muist rändajad. Esmesed teewad põllutööd, hariwad wiljapuid, kaswatawad siidi ja elajaid. Teised rändawad oma karjadega Kiwa steppides ümber ja oliwad, kuni seie ajani, julged ja hoolimata rõõwliid, kes Wene ja Persia kaubawoorist riiusiwad. Mõne aasta eest tagasi parandas meie sõjawägi seda lugu, ajas nende hulga laiali ja tegi kõik wangid lahti.

Kiwa khaani pealinn on **Kiwa** (Хи́ва).

Buhhara. Буха́ра.

Kiwa kõrwas Amu = Darja jooksu keskkojal on teine khaani riik **Buhhara**. Sel on ka pea tasane maapind, mõne weikse jõega, aga ümbertringi on liiwane. Maapinna kastmiseks on seal

head kanalid, sellepärast on see hästi sgitaw. Kaswud ja elajad on pea needsammad, mis Kiwas. Inimeste elu on kõik ühesugune ja nemad on Muhamedi usku.

Hiina. Китай.

Hiina riik on väga suur ja kõige rohkema rahwaga maailma peal; ta on poolteist korda suurem, kui Euroopa, kus 400 miljoni inimest. Kõigest Hiina maast käiwad suured jõed läbi, kelle kallastel juured wiljakandjad lagendikud, kus kliima väga soe. Inimesed on Mongoli tõugu, kollase ihukarwaga, laia näuga, wiltu filmadega ja paksu mottadega. Hiinlased on väga töwtegijad, hariwad suuremalt jault põldu, kaswatawad nisu, riisi, puuwilla ja theed, kellega maailma täidawad. Põldu haritakse ütlemata hoolega ja kaswatatakse kõikisugusid aea- ja puuwiljasid. Kõik põllutööd tehakse Hiina maal kätega, kus töwelajaid peaaegu ei tuntagi; nõnda ei külwata ka wilja, waid istutatakse tera kaupa. Sellest saab siis kaks kuni kolm lõikust aastas. Hiinlased ei kurna iialgi oma põldu wälja, waid wäetawad seda nõnda hoolega, kui iial wõimalik. Sellepärast saawad nad saja wõrra tagasi, mis nad wälja on riputanud, kus põllu sigidus tuhande aasta sees mitte wähenenud ei ole. Kõig püütakse seal igas wees kalu, millest palju rahwast ainult elawad. Üks nende kõige kasulistemaisist tallitustest on siidiusfide kaswatamine, mis neil väga korda lähäb, sest siidi tarwitatakse seal väga palju. Hiinlased ütsewad enne siidi pruukimist ja kaswatamist, kust esimesed siidi kerakesed (коконы) ussidega Euroopa maale toodi. — Peale põllutöö teewad Hiinlased ka kõiki käsitöösid, aga nad ei ulata sellega Euroopa rahwa wastu. Eht kül Hiinlased hoolsad töwtegijad on, siiski on nende hulk nii suur, et see sgitaw maa neid waewalt toita jõuab. Sellepärast wõetakse seal kõik s kõigiks, mis wähä wõimalik on: tehwad söowad kasstsi, koeri, rottisi, hiiresti, isigi rööwikuid ja tõukusi ei põlata ära. — Rahwas on paganad, Braama ja Buddha usulised.

Hiina pealinn on **Peking** (Пекинъ) ligi kolme miljoni inimesega. Teised suured linnad on **Nankin** ja **Kanton**, kus palju kaupa aetakse.

Tähtsamad jõed on Hiina riigis: **Hoangho**, **Jangthe-Kiang** ja **Si-Kiang**, mis kõik Snurde okeani jooksewad.

Mäed: Kõige tähtsam on **Himalaja** mägestik lõunapool külges, kelle kõige kõrgem latw 27,000 jalga kõrges on.

Japani riik. Японія.

Japani keisririik on Aasia hommikupoolse ranna ligidal, Suure okeani sees; mitmest saarest kokku pandud. Maapind, on mägine, aga hea niiske kliimaga ja rohke taime kasvuga, elajatega ja mitmesuguste mineraalidega. Rahwas on Mongoli seltsi ja omas olemises Hiina rahwa sarnatsed, kuid aga natuke kenamad. Nad on väga hoolsad põllutöö tegijad, et iga jala-täis maad, mis nad hariwad, neile aastas kaks head lõikust annab. Seal kasvataakse riisi, odre, nisu, suhkruroogu, tubakat, puuvilla ja theed. Thee al on Japanis suured väljad, aga sealne thee on palju halwem, kui Hiina thee. Iga Japaanlane mõistab lugeda, kirjutada ja igauks teab oma isamaa ajalugu. Ka mitmesugusid häid käsitöösid teewad nemad, aga kõigeenam kiidetakse nende kirjutuse paberit.

Silja ajani oli Japani maa wõrastele, isäranis Girooplastele kinni, ja neid ei lastud kaugemale, kui aga kahte linna. Müüd seisawad aga kõik nende sadamad kõigile Girooplastele lahti, ja nad wõtawad nende wiisid ja hariduse omaks, ja heidawad ka hea meelega risti usku. Muidu on nemad paganad.

Japani pealinn on **Tokio**, poole miljoni inimesega.

Teised Aasia rahwad.

Другіе Азіятскіе народы.

Indused — suur rahwas, mis Indias, Aasia lõuna-õhtupoolse jau peal elab, mis kõige kaunim tüf maad oma kasvude poolest maailma peal on. India on üks poolsaar kase mere wahel, ja kahest küljest on ta mägedest sisse piiratud. Maapind on väga mägine ja orgline. Kliima on palaw ja niiske, ja sagedaste käiwad seal hirmsad tormid üle maa.

Maa on seal väga sigitaw, täis metalli ja kallid kiwe. Pea aasta ümber haljendab maa ütlemata ehtes ja annab kaks lõikust aastal. Seal kasvawad nimelt: pipar, indigo, nelki ja muskaati puud, kohwi, bananid, bambus, wiigipuud ja palju mitmesugusid palmi. India on elajatest weel rikkam: seal on lõpmata palju kõige ilusamaid lindusi ja hiilgawaid sitikaid, palju suuri kiskjaid metsalissi, kihwtisi usstesi, tiigrid, ninasarwi, elewantisi, krokodillisi ja hirmsaid

suuri madusid. Indu rahwast arwatakse ligi 200 miljoni. Suurem jagu neist on Inglise walitsuse al, teistel on omad würstid walitsejaks. Indu rahwas on Kaukaasuse seltsi, aga nende ihunahk on kollakat karwa. Nad on wäga töökad ja harivad isäranis põldu. Seal kaswatatakse nisu, suhkruroogu, puuwilla, kohwi, opiumi, wirtsfi ja isäranis riisi. Nende tööddest kiidetakse wäga heaks: puuwilla ja sidi riie, shallid ja tepikud.

Seda jagu maad, mis Inglise walitsuse al on, nimetatakse **Ces-Judiaks**, kelle tähtsamad linnad on: **Kalkutta**, **Bombai** ja **Madras**.

Tähtsamad jõed on seal **Indus** ja **Ganges**.

Taga-Indias on kolm riiki: **Birmani**, **Siiami** ja **Anami**.

Araabia. Арабы.

Araablasted elawad weiksetes seltšides **Araabia poolsaare** peal, mis Aasia lõuna-õhtupoolse külje peal seisab. Seal ei ole kõrgeid mägesid ega suuri jõgesid; wihma sajab harwa; sellepärast on taimed kasw seal wäga kehwa, kõik maapind on enamiste liiwane. Mis wihma järel wäha haljendama lähäb, kuiwab warsti pöua täes. Sellepärast on Araablasted kehwad, suuremalt jault rändajad; ainult rannamail on neil kindlad eluasemed ja teewad pisut põllutööd. Käsitööd ei tee nad peaaegu ei sugugi ja kauplemine on üsna wähane. Ainus asi, mis Araabiast tähtsal hulgal wälja tuuakse, on **kohwi**. Araabia kohwi peetakse kõige kallimaks ja paremaks. Siis on ka Araabia hobused kuulsad; nad ei ole mitte wäga suured, aga oma erkuse, wäljapidamise ja ütle mata usina jooksu pärast maksetakse nende eest tuhandid ja kümme tuhandid rublasid. Tähtsamad linnadest on **Mekka** ja **Medina**. Esimeses sündis Muhamet, ja teises on tema haud; sellepärast peetakse neid pühaks, kuhu nüüd iga aasta sadatuhandid Muhameedlasti palwetamas käiwad.

Malaiid. Малайцы.

Malaiid on oma ihukarwa poolest mustpruunid (бурый) ehk zimmeti karwa (коричневый), kõrge otsaga, laia ja madala näoga, wäga suurte pale luudega, pita ninaga, pita lõualuudega, jämeda

musta juustega ja peaaegu hoopis ilma habemeta. — Malaiid elavad lõuna-hommikupool **Malakka poolsaare** peal, tallest suurem jagu Inglise walitsuse all on, ja peale selle elavad nemad pea kõlde saarte peal, mis Aasia lõunapoolsel talbal seisawad. Malaiid teewad põllu- ja käsitööd, elavad linnades ja külades, ja ajawad oma ja teiste saarte rahwa wahel tähtsalt kaupa, kuna nad mõndagi asju wäga ilusalt mõistawad walmistada. Siiraniis osawad on nemad külmi sõjariistu tegema, kui mõelasi ja põueodast. Muidu ei ole nende seas mitte just armas elada, sest seal tulewad sagedaste ilma tallegi asjata hirmsad tapmised ette.

Poolsaared Aσίας: hommiku pool **Tshuktshi**, **Kamtshatka** ja **Korea**; lõuna pool **Taga-India** **Malakka poolsaarega**, **Ces India** ja **Araabia**; õhtu pool **Weike-Aasia**.

Saared: **Sumatra**, **Jawa**, **Borneo**, **Selebes**, ja **Molukki** ja **Wilippi** saarestikud.

Piirid: Põhjas **Jämeri Kaaria** merega; hommikus **Suur okean** oma jagudega, kui: **Beeringi**, **Dhotski**, **Japani**, **Kollane**, **Hommiku-Hiina** ja **Lõuna-Hiina** meri **Tonkingi** ja **Siami** lahedega; lõunas **India okean** **Bengali** ja **Persia** lahega, ja **Bunase** merega; õhtus **Suetši** maakitsus, mis Aasiat **Ahwrika** maaga ühendab, **Wahemeri**, **Marmora** meri, **Mustmeri** ja **Ciroopa**. — Uurali mäed lahutawad Aasiat **Ciroopast**.

Aasia maa on üleüldse 820,000 □ penit. suur, mille peal ligi 800 miljoni inimest elawad.

III. Ahwrika. АФРИКА.

Ahwrika on kolmas maailma jagu, seisab **Ciroopast** lõunapool, ja on kõigist küljest meredest ümber piiratud (mis-sugustest?). Rand on enamiste tasane ilma lahedeta, sellepärast ka ilma sadamateta. Kangete tormide pärast, mis seal vjuti ette tulewad, ei ole mitte kerge Ahwrika rannas laewadega käia ja kaubelda.

Maapind. Ahwrika maa on 544,000 □ penifoormat suur ja on enamiste kõrge, sagedaste ka mägine, mis 1—3 wersta kõrge on. Ainult kaks mäge on ligi 5 wersta kõrge, need on — **Kenia** ja **Kolimandsharu**. Tähtsamad mäed on weel **Atlas mägestik** Põhja-Ahwrikas ja **Abessiinia mäed** hommiku pool rannas. Tähtjas on weel lõpmata suur **Sahara kõrbe**, kelle sarnast liiwamerd maailma peal ei ole, kus harwa mõned weehallikad leida on, kelle ümber puud ja rohi kasvavad. Neid kohte hüütakse **oasis**; kõik muu on paljas liiw.

Sisimised weed. Suuri jõgesid Ahwrikas palju ei ole, ja need, mis seal on, on laewa sõiduks enamiste kõlbmata, sest et nad madalad, ehk weekukutuisti täis on. Tähtsamad jõed on **Niilus**, mis Wahemerde jookseb, **Niiger**, mis Atlandi okeani jookseb, nii ka **Kongo** ja **Oranje**; **Sambesi** ja **Zimpopo** jooksewad India okeani. — Niiluse jõgi mis 3500 wersta pik, jookseb Egiptusest läbi, aga iga aasta tõuseb ta wihma ajal kaugele üle kallaste wälja ja katab maad ja põllud mudaga, mis neile kõige paremaks rammuks on. Kesk-Ahwrikas on aga palju seiswat wet, järwede ja soode näol, kus liibe soolane wesi on, ja on seal nii suuri järwesi, kui Euroopa ega Aasia maal neid leida ei ole.

Kliima. Ahwrika seisab suuremast jaust kõige palawamas kohas maakera peal, see on, tema keskpaigas. Sellepärast on kliima seal ka nii kõrwetaja, et see ka walge inimese naha pruuniks wärwib, kes kauema aja seal elab. Mõne terve kuu aega, isäralikul aasta aegul, jookseb seal ilmlõpmata wihma maha ja õht on wäga niiskust täis; aga mitme terve kuu ajal ei ole mitte ühte pilwefest näha ja õht on wäga kuitw. Selle kuitwa pärast lõhtewad inimestel mokad ja käd, tua mööbled, istmed ja ukjed. Liiw lähäb päewal nii palawaks, et muna wõib sees ära küpsetada, aga õffel on weel õhuke ja peal. Sellepärast wõiwad üksnes need seal elada, kes seal on sündinud ja ülestaswanud. Mere randades elawad enamiste teiste maade rahwad.

Mineraalid, taimed ja elajad. Suba wäga wanal ajal tiideti Ahwrika hõbeda ja kulla rikkust; praegusel ajal saadakse aga sealt wäga head tina ja rauda, ja leitakse palju teemanti kiwe. — Kesk-Ahwrikas on taunis hästi metsasi ja wõsa, aga põhjapool on enamiste lage; ommeti ei ole seal niipalju taimet ja puu seltsisid, kui Aasia palawas zoonis. — Tähtsamad puud ja taimed on: bananid, mitmesugused palmid, puuwilla wõsa, suhkruroog, kohwi, mais,

riis j. m. t. Sellepärast on aga Ahwrika oma elajatega teistest kõige ees: tema elewandid, ninasarwikud, behemodid (jõe hobu) on kõige suuremad maailma peal; Tema maud, skorpionid ja tarantulid on väga jämedad ja hirmus kihwtised; tema lõwid, leopardid, hüänid ja krokodilid on kõige tigedamad ja werejänulifemad, kui kusagil muial. Ahwrikas on ka niisugusid loomi, mis muial ei ole, kui: zebraid, girahwid wõi kaelfirjatud, jaanalinnud, ühe küüruga kame- lid j. m. t.

Inimesed. Ahwrikas elab rahwas kohalti paksult, aga kohalti üsna harwa, kelle arw kõige selle jau peal 200 miljoni on. Kõiki Ahwrika elanikka jautatakse kahte jakku: **päris rahwaks** ja **sisserändajateks**. Päris rahwas on **Neegrid**, musta ihu karwaga, musta, kähära juustega ma- dala otsaga, laia ninaga ja paksu moka dega. Neegrid elawad enamiste lõunapoolses Ahwrikas, on mitmet seltsi ja räägiwad mitut keelt, ja seisawad mitmete weiksete walitsejate al, kes isieneste wahel alati sõda peawad ja üksteist tapawad. Nad elawad enamiste ela- jate kaswatamisest, jahist ja kalapüügist; kus kindlamad walitsused, seal tehakse ka põllutööd ja käsitööd, ja aetakse ka kaupa. Kõit waenud tulewad seal enamiste pärisorjade püüdmise pärast, sest Kesk- Ahwrikas õitseb pärisorjade püüdmine alles väga. Enne wiidi üle 100,000 Neegrid iga aasta Ahwrikast Ameerika maale ja müüdi sinna pärisorjadeks ära, mis nüüd kül mere laudu teiste riikide walitjaste poolt ära on keelatud. Bagana usk walitseb Neegrides seas, kus nad inimesi ohwerdawad ja nende liha sööwad, — ehk kül missjonärid siin ja seal nende seas ristiusu tööd teewad. Nad käiwad peaaegu üsna alasti ja ehitawad endid mitmesuguste metalli ehetega ja klaas helmedega. Põllutöö on nende juures kõige madalama järje peal, siiski weetakse Ahwrikast wälja hirsi, riisi, maisi ja väga palju suhtru- roogu, kohwi ja puuwilla.

Kaukaasia sugu rahwas elawad Põhja- ja Põhja- Hommikupool Ahwrikas. Need on Giroopast ja Aasiast sisse rännanud, jault ka Neegrides endid seganud, sellepärast on ka nende ihu karw tume, kui kül mitte nii must, kui Neegridel. Neid on kolm seltsi: **Berberid**, **Araablased** ja **Abes- siinlased**, kellest esimesed kaks Muhameti ja wiimsed risti usku on. Nemad elawad kindlais eluasemetes, neil on omad walitjused, teewad põllu- ja käsitööd, ja ajawad kaupa. Nende riigid on: **Alshhiiria**, **Tunis**, **Tripoli**, **Marokko**, **Egiptus** ja **Abessiinia**.

Abessiinia — kõrge, mägine maa, rikas kullast ja teistest metallidest, kus sagedad wihmad maad sigitawad, ja kus

kõige terwem kliima palawas Ahwrikas on. Rahwa pea talitus on jahipidamine, elajate kaswatamine ja ka põllutöö tegemine. Suurem jagu rahwast on risti usku, mis juba kõigewanemal ajal sinna saanud, aga nad on omas hariduses palju meist taha jäänud.

Egiptus — **Maraoonide maa**, kõige wanem kuningriik maa peal ja ka kõige suurem Ahwrikas, seisab väga sigitawas Niiluse jõe lagendikus. Si kufagil ilma peal põle nii wanu mälestusi, kui siin. Need on väga kõrged kiwi ehitused, alt laiad, pealt terawad, keda **piramiidideks** hüütakse, aga isti wanad kuningate hauad on, millest mõned juba 6000 aastat on seisnud. Egiptuse rahwast arwatakse 5 miljoni olawat, kes elajaid ja kamelid kaswatawad, ja ka põllutööd teewad, sest et Niiluse jõgi üleajades oma mudaga nende põllud väga rammusaks teeb.

Tähtsamad linnad Egiptuses on: pealinn **Kairo** ja **Aleksandria** suure ja hea sadamaga Bahemere ääres.

Hommikupool Egiptuses on Suetfi maakitsus, mis Ahwrikat Aasiaga ühendab. Mõne aasta eest kaewati sellest kanaal, Bahemereft kuni Punase meresse, läbi, et nüüd laewadega otsekohe India meresse ja Aasiasse wõib sõita, ja sealt Suurde okeani.

Egiptlased weawad sügawamalt Ahwrikast oma kamelite karwaanidega Giroopa kaupmeestele wälja: elewandi hamba luud, gummy, jaanalinnu sulgi, kulla liiwa, palmi õli, tattli marju, pählid, kohwi, pipart. Tagastminnes wiitwad sinna: puuwilla riidet, sõjariistu, püsifrohtu, ja mõnesugusid klaasist ja metallist iluasju.

Ahwrika maal on **piirideks**: **Põhjas** Bahemeri, **hommikus** Suetfi maakitsus, Punane meri ja India okean, **lõunas** lähawad India ja Atlandi okean kofku, ja **õhtus** on Atlandi okean.

Saared, mis Ahwrika päralt: Atlandi okeanis **Alssorid**, **Maderia** saarestik, **Kap Verdi** saared, **Kanaari** saared tähtja **Ferro** saarega. India okeanis suur **Madagaskari** saar.

IV. Ameerika. АМЕРИКА.

Ameerika ülesleidmine. Открытие Америки. Euroopas arvati enne ainult kolm maailma jagu olevat: Euroopa, Aasia ja Ahwrika; aga 15 aastasaja lõpul leiti veel neljas juure. Leidja oli Italia mees **Kristohw Kolumbus**. Tema tahtis teist teed Indiale, Aasia maale, ülesse otsida ja sõitis sellepärast üle Atlandi okeani ikka õhtu poole, arvates, et Aasia maa wiimaks vastu tuleb. Temal tuli ka wiimaks maa vastu, aga see ei olnud mitte Aasia, waid üks koguni tundmata maa, mida pärast **Ameerika** nimetati.

Maapind. Ameerika maa on väga pik; ta ulatab põhjapoolist künni pea lõunapoolini ja käib nõnda kõikidest soonidest läbi. Tema lahtub kaheks jaks, **Põhja-** ja **Lõunapoolseks**, keda Panama maakitsus ühendab. Ameerika randades on väga head sadamad; aga ommeti käiwad seal väga kanged tormid ja marud, mis seal merede peal walitsewad. Ommeti käiwad nad tuttawatel aegadel ja kohtadel, et nende eest ennast ära wõib hoida. Sellepärast on Ameerika, nii kui Euroopa, kõige awalisem ilma jagu ja kõige hõlpsam teistel ilma jagudel temaga läbi käia.

Ameerika maa on ligi 750,000 □ penikoormat suur, kus enam madalat maad, kui kõrgustikkusi on. Madalikkusi, mis lõpmata suured stepid on, katab kõrge hein, kus peal aasta läbi suured hobuste karjad priiuses elawad, nõnda ka suured sarwelaja karjad. Siin ja seal on ka mõned inimeste eluasemed. Teine jagu madalat maad on põhjatumate metsade ja soode all. Kolmas jagu madaliku on tühi ja surnud liiwa kõrbe. Sellegi pärast on Ameerikas palju kohtasi palju rahwaga täidetud, kus terve ja hea kliima on, ja maapind hea musta mullaga. Kõige tähtsamad mäed on **Kordiljera** ehk **Andeni** mäed, kõige pikem mäe ahelik maailma peal. Need ulatawad mööda õhtupoolist randa pikuti läbi kõige Ameerika maa, kus Lõuna-Ameerikas kõige kõrgemad tipud ligi 6½ wersta kõrged on.

Sisemised weed. Wetest on Ameerika rikkam, kui teised maa- jaud, järwi ja jõgesid on seal palju. Jõed on väga pikad, laiad ja palju weega, jooksewad pikkamisi ja on neil wähi kostest, sellepärast on nad väga head wee teed. Enamiste algawad nad Kordiljera mägedest ja jooksewad kõigest maast läbi. Kõige suuremad jõed on Põhja-Ameerikas: 1) **Lorenzi** jõgi, mis wiiest järwest läbi jookseb. Selle jõe peal on kõige suurem wee kütutus

maailma peal, **Niagara kof**, mis 160 jalga kõrge. 2) **Misissipi** (wete isa), ligi 5000 wersta pik, wäga sügaw ja palju harudega. See jookseb rikkast ja paksu rahwaga täidetud madalikust läbi, mis tuhandete hõlpsate weetedege täidetud. Need mõlemad jooksewad Atlandi merde. 3) **Amazoni jõgi** Lõuna-Ameerikas, ligi 5000 wersta pik, kõige suurem jõgi maailmas, ja 4) **Rio de Plata** jõgi, mis Atlandi okeani jooksewad. Põhja-Ameerikas on wäga palju järwesi ja mere lahesisid, kellest kõige suurem **Hudsoni** lahe.

Kliima. Mii kui Ameerika põhjapoolist kuni ligi lõunapoolini ulatab, siis on tema kliima ka wäga mitmesugune. Tema sisse kannawad kõige külmemad ja kõige palawamad, ja kõige kuivemad ja kõige niiskemad kohad. Tema rohked sissimisid weed ja mered, mis teda ümberringi piirawad, teewad tema kliima enamiste niiskeks.

Mineralid, kaswad ja elajad. Mineralide rikkusega ei jää Ameerika kellegist teistest ilma jagudest taha. Seal on enne saadud ja saadakse ka nüüd wäga suurel hulgal kullid ja odawaid metallisi. Tema kulla ja hõbeda kaewandused on kõige rikkamad ilma peal (Kalifornias, Mehitus). Seal leitakse palju teemandi ja muud kullid kiwe (Brasiliast), aga rauda ja kiwi süsi on seal ilma lõpmata. Kliima järele on ka taimed kasw Ameerikas wäga mitmesugune. Peaaegu kõik taimed, mis wanas maailmas (Euroopas, Aasias, Ahwriast) kaswawad, kaswawad ka siin. Iisäranis hästi kaswawad siin puuwill, suhkruroog, kaktused, hiinini ja šokoladi puud, ja tubak. Seal kaswawad ka kõige suuremad puud maailma peal, mis 5—600 jalga pikad ja mõnikümmed jalga läbi mõeta jämedad. Iisäralikud puud ja taimed on seal weel: **küünlajala** puu (свѣшникъ), üks kaktuse selts, **kuninga palmipuu**, **mauritši palmipuu**, **kapsta palmipuu**, **liaanid**, üks wäänkaswude selts, **agawa puu**, **meloni puu**, **maffimiliani palmipuu**, ligi 100 jalga kõrge j. m. t. Ka elajate poolest ei jää Ameerika wanast maailmast järele. Seal on ilmloomata palju kõitesugusid putukaid ja lunde, kõige toredamate ja ilusamate wärwidega. Wetes ja metsades on palju suuri sisalikke ja hirmus kihwtisi madusid. Smetajasti elajasti **jaguar**, **tapir**, **must karu**, **laiskelajas**, **piisonid**, **puma** ehk Ameerika lõwi, **laama**, **wiigon** ja **pako**.

Inimesed. Inimesi arwatakse Ameerikas 85 miljoni, mis oma rahwa tiheduse järele neljandamas järgus maailmas on. Rahwas on kolme seltsi: Ameerika, Neegri ja Kaukaasia seltsi. 1) **Ameerika** selts, teda **Indiaanlasteks** hüütakse, on punase wasekarwa ihuga, ülewelt terawa peaga, musta, karmi juustega, madala otsaga, sügawas seiswate, natuke wiltu filmadega, lüh-

teise, laia ninaga ja paksu mottadega. Neid jaetakse mitmesse suguharusse. Mõned neist elavad kindlais eluasemis külades, teevad põldu ja kannavad oma kujutud puuvillast riidid. Teised on hoopis harimata metslased, elavad rännates ühest kohast teise, söövad juurikaid, riisi, tamme tõhvisti, peavad jahti ja püüavad kalu. See selts on pea kõiges Ameerikas laiali ja neid on ligi 13 miljoni.

2) **Neegri sugu.** Need on Ahwritast Ameerikasse weetud ja seie pärisorjeks ära müüdnud, kes siin kõrtisugust rasket tööd pidivad tegema. Nüüd on nad juba kõik vabad, risti usku ja elavad Euroopa viisi järele.

3) **Kaukaasia selts** on Euroopast sinna sisse rännanud, kõige enam Inglismaalt ja Spaaniast. Nemad on nüüd täieste Ameerika maa peremehed. Neid kõiki arvatakse seal ligi 40 miljoni olevat, kelle arv iga aasta sissereändajate läbi kasvab. Paljudest wabariikidest, keda Kaukaasia sugu sinna asutanud, on **Ühendatud riikide loqu** kõige suurem, mis suurema jau Põhja-Ameerikat oma alla võtab. Põhja-Ameerika põhjapoolne jagu on Englise kuningriigi walitsuse all, mis see ainus selle sarnane walitsus on, sest teised on kõik wabad riigid Ameerikas.

Ameerika Ühendatud riikides on kõik haritud rahwas ja väga osaw, uute asjade ülesleidmise peale; nad ehitasid palju suuri linnast, lugemata kirikuid, koolist, wabrikuid, raudteesid. Nad wiitwad Euroopasse ja teistesse ilmajagudesse lõpmata hulga oma maa saakist: miljonide pallide kaupa puuwillu, willu, linu ja kanepid, puud, nahtu, kasukanahtu ja kalu; metalli asjadest isäranis masinaid lõpmata hulga kaupa, mis kõigeparematest Euroopa masinatest sugugi taha ei jõe. Wiimisel ajal on Ühendatud riigid hakanud wilja Euroopa maale wedama, kuhu seda tarwitati, mida enne Wenemaalt osteti.

Tähtsamad linnad on Ühendatud riikides: **Washington.**
Nju-Jork, Filadelfia, San Franjisko j. m. t.

Peale Ühendatud riikide on **Brasilia riik** Lõuna Ameerikas kõige suurem. See oli enne keisririik; nüüd aga paari aasta eest sai keiser ära lükatud ja wabadriigi walitsus sisse säetud. See riik seisab kõik palawas zoonis. Maa on seal sgitaw, weed on täis kalu, ja uhked metsad, kus kõige kallimad puud kasvawad, kui: kautshuti, hiinini ja shokoladi puud, palmid, punase-, roosa- ja kollasewärwi puud ja mitmesugused teised, mis tiskleri tööde juures pruugitakse. — Brasiliias on ka mitmesugusid kasulikke mineraalid; peale kulla leitakse seal palju teemandi ja muud kallid kive, elawat hõbedat, wäste, tina, arsenikut ja väga head rauda. — Brasilia ajab oma maa saakidega väga laialt kaupa, nimelt weetakse wälja tiskleri tööd puud, wanilje, zimmetit, kakao,

hiinini, tubakat, puuvillu, theed ja kohwi. Pool kohwi, mis kõige ilma peal pruugitakse, tuleb Brasiiliast. Pealinn on **Rio de Janeiro**.

Ameerika jaust on veel suur **Grööni** maa Atlanti okeanis, ja veel teised saared, kui: **Bahama, Suured ja Weiksed Antiljed**.

Poolsaared: hommiku rannas **Labrador** ja **Flooriida**; õhturannas **Kalifornia** ja **Aljashka**; Kesk-Ameerikas **Zufatan**.

Piirid: Põhjas **Põhja-Jäemeri**, **Baffini** laheda; hommikus **Atlanti okean**, **Gudsoni** ja **Mehiku** laheda ja **Karaiibi meri**; lõunas puutuvad **Atlanti- ja Suur-okean** kokku, ja õhtus **Suur okean** **Kalifornia** laheda ja **Beeringi** merega.

V. **Austraalia.** АВСТРАЛИЯ.

Austraalia — viies, kõige weiksem ja kõige hiljem tutwaks saanud maailma jagu seisab Suure- ja India okeani wahel, kaugel Siropast ja Ameerikast, ja on kõige kirjum jagu maailmast. Ta langeb kahte jalku: esitiks **Uus-Holland** ehk **Austraalia kindelmaa**, ja teiseks tema ümberseiswad **saarestikud**, kellest mõned suuremad ja mõned pisukesed. Uus-Holland on pea üsna ümmargune; mered, kelle keskel ta seisab, ei tee temale mitte palju laheseid, sellespärast ei ole tema randadel ka mitte palju häid sadamaid, sest et kõik tema kaldad enamiste madalad, liiwased ja soosed on. Sellespärast on ka kauplemine seal wähäne.

Maapind, juur 160,000 □ penikoormat, mis igas küljes ranna poolt madal on, mis sügawamal maa pool mägismaks lähäb, ja mõnda tükki maad rõnga ja katla wiisi sisse piirab. Tähtsaid mäeahelikka on seal wähä; kõige suuremad neist on **Sinised** ja **Walged mäed**, kelle kõrgus mitte üle kahe wersta ei ole.

Süürijed weed. Australia maa on kuitu, jõgesid ja järvesi wäha. Jõed on hoopis tähtsuseta: laiad, aga kõik madalad ja lühikesed, kuituwad sagedaste hoopis ära, ehk kauwad seiswateks soodets. Sealsed järwed on enam meie soode, kui järweid nägu. Jõgedest on seal kõige tähtsamad **Murrei** ja **Lebjashe**.

Kliima on Australias palaw, natuke jahedam kui Ahwri-
kas, kuitu, lahe, wäga terwe ja enamiste ühesugune. Suurt
wahet külma ja palawa aegade wahel Australias ei ole.

Mineralid, kaswud ja elajad. Australia on wäga rikas
mitmesugustest mineralidest, aga seda rikkust on weel wäha wälja
haritud. Minult sealne kuld aratas enese peale tähelepanemist, keda
sealt suurel hulgal wälja on weetud, ja ka praegust weel saadakse
seda seal iga aasta wäga palju. — Et kliima seal pea ühesugune on,
siis on ka kaswud ja loomad seal wäga ühesugused, aga mitte wäga
mitmesugused ega suurt seltsi. Kõige kasulikumad on seal **leitwa-
puud, kofuspalmid** ja **taro**. — Elajad on kõik weikest madalat
seltsi; kõige suurem neist on **känguru**, meie lamba suurune. Kas-
wude ja elajate hulgas on palju niisugusid, keda muialt maailma
jagudest ei leita. Nimelt on paljude puude lehed seal kõwad ja ei
lange iial maha, aga puu koor muudab ennast aasta aegade sees.
Lehed ripuwad enamiste otsesohke mahapoolde, sellepärast ei anna Aus-
tralia metsad iialgi warju. Sipel ei ole haisu. Seal on puuwili,
mis meie kirsi sarnane, aga kiwi ei ole mitte sees, waid wäljas; teis-
sed, peaaegu kui meie toomingad, aga kõwad, kui puu, on laiadi warre
küljes, aga mitte warre otsas. Australia mesilased on ilma nõelata;
sealsed kottad on kõik walged ja luiged mustad; kagu kutub seal
bösel, aga böskullid karjuwad päewal. Mõne linnu keel on karmim,
kui hari, aga mõnda lindu katab ennem will, kui suled (kasuar).
Laulu lindusi, kui meie juures, on Australias wäga wäha. Suure-
malt jault teewad nad imelikku healt: ühed näguwad, kui kasid,
teised karjuwad just kui weike laps, kolmas helistab nagu kella, nel-
jas röögib waljuste: ha-ha-ha! hu-hu-hu! — Neljajalgisid elajaid
on üks pardi nokaga ja teine kotiga (känguru).

Snimesed. Rahwas on seal wäga harw; kõiki elanikka
kõiku on ligi 4½ miljoni, kellest pooled Euroopast ja Ameerika-
kast siise on rännanud. Sisserändajad elawad Uue-Hollandis
mõõda randast ja ka mõne ümberseiswa saare peal; nemad ehitasid
seal palju suuri ja ilusaid linnasid, tegid põllutööd, kaswatasid elajaid
ja ajasid kaupa. Nimelt kaswatati põhjatamad karjad lambaid, kelle
willu ja raswa Euroopasse saadeti, ja wõeti kõik Euroopa wiisid ja
kõrbed elamisets. Kõige ilusamad linnad on seal **Sidnei** ja
Melburne, mis wäga ruttu on kaswanud ja rikkaks läinud.

Teine pool rahvast on Austraalia päris inimesed, jault **Malaii sugu**, jault Malaiidest ja Neegritest segatud. Esimesed elavad weikeste saarte peal, on kaunis kenad näo poolest ja hea südamega, peavad jahti, püüawad kalu, teewad põllutööd, mõistawad palju käsitööd teha, wõtawad heameelega risti usku wastu ja ka Euroopa tombeid. **Neegrid** aga, kes Uue-Hollandis ja ligi seiswate saarte peal elavad, on kõige tooremad, metfalisemad ja harimata inimesed ilma peal. Nemad ei ole tänini midagi õppinud, ei tea kellegist usust, auust ega häbist. Kõik nende elu liigub söömise ja magamise, nälja ja jahipidamise wahel; mure homse päewa eest on neil hoopis tundmata. Nad käiwad hoopis paljalt ja harwa mõned katawad oma selga känguru nahaga. Oma teha määrivad nad haisewa raswaga, mida nad sütega segawad ja nõnda oma ihu nahka wärwivad, teewad oma ihu sisse sügawad haawad, millest harmid järele jääwad, mida nendest ilusaks peetakse, ja lööwad meelelega endil mõned hambad suust wälja. Kõige halwemad ja nõrgemad on nende söögid, kui: hiired, rotid, konnad, tõugud, sipelgad, ussid, puu juured, puu puru, kalad, elajate liha ja ka inimese liha, keda neil kõigesuuremaks maijuse roaks peetakse. Suuremalt jault ei ole neil kedagi elumaja, ja peidawad endid paha ilmaga koobastesse, autudesse, õõne puude sisse, wõsadikkudesse eht nad matawad endid liiwa sisse.

Australia saarestik langeb kahte jalku: esimeses on tähtsamad **Tasmania** saar, **Uus-Güinea** saar; teises **Uus-Brittania**, **Uus-Kaledonia** ja **Uus-Mere-maa**.

Wälimise ahelikku saartest on kõige tähtsamad: **Mari-ani**, **Fidshi** ja **Sõbruse saared**, ja eemal **Sandwitshi** saared.

